

Fylkesmannen i Oppland
og Hedmark

HEDMARK
FYLKESKOMMUNE

OPPLAND
fylkeskommune

Universell utforming i kommunal planlegging

Klare gangsoner og møbleringssoner.

Forord

Mange kommuneplaner har mangelfull beskrivelse av hvordan de tenker seg universell utforming i sin kommune. Vi har derfor laget et hefte som kan være nyttig i arbeidet med implementering av lovverkets nye krav. Vi har klippet ut mange eksempler fra ulike planer og for å konkretisere hva som ligger i begrepet “universell utforming”. Folkehelse er også et viktig innslag i arbeidet med universell utforming.

Målgruppen er:

- De som arbeider med plan i kommunene og fylkene
- Politikere
- Rådene for mennesker med nedsatt funksjonsevne
- Andre

Planen er utarbeidet av ressursgruppa i folkehelse og universell utforming i pilotfylkene Oppland og Hedmark:

Wibeke Børresen Gropen (HFK)

Jon Halvor Midtmageli, (OFK)

Berit Staff Johnsen (FMHE)

Ane Bjørnsgaard (OFK)

Tom Henning Hovi (OFK)

Randi Wahlsten (HFK)

Iver Hofsmarken (RLF, O)

Marte Kraabøl (RLF, H)

Therese Gjersøe Hole (FMOP)

Randi K. Øverland (Prosjektleder pilotfylkene H/O)

FMHE- Fylkesmannen i Hedmark

FMOP - Fylkesmannen i Oppland

HFK - Hedmark fylkeskommune

OFK - Oppland fylkeskommune

RLF - Rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne

Innholdsfortegnelse

Innhold

1. Innledning	7
2.1 Definisjon av universell utforming	8
2.2 Universell utforming og tilgjengelighet	8
2. Begreper og definisjoner	8
3. Lovverk i planarbeid (se vedlegg 1)	10
3.1 Plan- og bygningsloven	10
3.2 TEK 10.	10
3.3 Veileder til TEK 10	10
3.4 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Dtl)	10
3.5 Universell utforming i Dtl	11
3.6 Regjeringens handlingsplan 2009-2013: Norge universelt utformet 2025:	11
3.7 Lov om råd eller anna representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsatt funksjonsevne med mer	11
4. Planlegging	11
5. Planprogram	12
6. Medvirkning	13
7. Kommunal planstrategi	13
7.1 Eksempler på mulige vurderinger som kan være førende for det videre planarbeidet med den kommunale planstrategien	14
7.2 Langsiktig arealbehov	14
8. Kommuneplanens samfunnsdel	15
8.1 Eksempler på strategier som kan være førende for det videre planarbeidet og sektorenes virksomhet i kommunen:	16
8.2 Vurdering av langsiktige arealbehov i kommuneplanens samfunnsdel	16
9. Kommuneplanens arealdel	16
9.1 Eksempel	17
9.2 Eksempel fra Hamar	17
9.3 Eksempel fra Nord-Fron	18
10. Reguleringsplan	18
11. 10 eksempler på formuleringer	19
Uteområder og friluftsliv	19
Sentrumsområder	19
Parkering/transport	20
Friområder og lekeplasser	20
Strandsone	20
Fritidsboliger	20
Næringsarealer for fritids- og turistformål	21
Næringsutvikling	21
Varehandel	21
Boliger og offentlige bygg	22

Vedlegg1: Lovverk i tilknytning til universell utforming i kommunale planer	24
FN's standardregler	24
Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Dtl)	24
Rundskriv: Universell utforming i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.....	25
Plan- og bygningsloven	29
TEK 10	30
Fra teknisk forskrift (TEK10) som gjelder publikumsbygg	33
Veileder til TEK 10 om "Tilgjengelig boenhet"	38
 Vedlegg 2: 2.3. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på bygninger.....	 40
2.4. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på uteområder	47

1. Innledning

I Norge har vi drevet med planlegging helt siden Magnus lagabøtes lov ble vedtatt. Etter unionen med Sverige i 1814 og på grunn av den industrielle revolusjon ble det stor byggeaktivitet spesielt i byene utover på 1800 tallet. Vi fikk egne bygningslover for Christiania, Bergen og Trondheim som skulle forebygge bybranner, sikre at bygninger var solide nok, sikre fremkommelighet og sanitære forhold samt estetikk. I 1845 fikk vi en nasjonal lov som gjaldt for alle byer i hele landet. Først i 1965 fikk vi en lov som også gjaldt i rurale strøk. Denne loven påla kommunene å utarbeide planer for utviklingen av kommunen (generalplaner). En mer omfattende lov kom i 1985. Den satt større fokus på prosessen med blant annet fokus på medvirkning og konsekvensutredninger, enn den tidligere loven. Loven ble endret mange ganger ettersom flere og flere hensyn ble bakt inn i den kommunale planleggingen. Dette er hensyn som bærekraftig utvikling, et effektivt transportsystem, tilgjengelighet/universell utforming og utvidede krav til sikkerhet, helse og nærmiljø.

Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives. Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene.

Den nye loven i 2008 kom etter mange år med utredninger og andre forberedelser gjennom arbeid i flere lovutvalg. Universell utforming er løftet frem som en viktig forutsetning for all planlegging.

Plan- og bygningsloven §1-1:

...prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak...

I EU vil det i 2020 være flere over 50år enn under. I følge Statistisk sentralbyrå vil det bli en økning i aldersgruppen 67-79 i denne perioden. Det vil også bli flere personer over 80 år. I samme tidsperiode vil det bli færre yrkesaktive pr. pensjonist. Eldrebølgen gir oss en større andel friske eldre som kan bidra på mange områder, samtidig vet vi at med alderen øker risikoen for slitasje og forekomst av sykdom og funksjonsnedsettelse. Vi ser i dag en dramatisk økning i livsstilssykdommer som for eksempel diabetes 2, som gir senvirkninger, blant annet synshemming, amputasjon, hjerte-og nyreproblemer. I begrepet universell utforming ligger det en ambisjon om at alle produkter, tjenester, bygninger og omgivelser skal planlegges og bygges slik at de kan brukes på like vilkår av så mange som mulig. Regjeringen har laget en handlingsplan for universell utforming hvor pilotfylkesatsingen på universell utforming inngår. Handlings-planens visjon er " Norge universelt utformet i 2025". Fysisk tilgjengelighet er ofte grunnlaget for sosial tilgjengelighet og deltagelse i samfunnet. Regjeringen retter derfor et spesielt fokus på offentlige uterom og kommunale og private bygg med publikumsfunksjoner. Kommunen bør legge til rette for levende møteplasser, universelt utformede bygninger og at utearealer stimulerer til deltagelse for alle. Slik vil alle grupper av befolkningen kunne delta selvstendig. Dette vil også virke forebyggende i forhold til både fysisk og psykisk helse.

2. Begreper og definisjoner

2.1 Definisjon av universell utforming

Universell utforming er utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.

Kort sagt: Gode løsninger for alle

2.2 Universell utforming og tilgjengelighet

Plan- og bygningsloven og TEK10 skiller mellom "Universell utforming" og "tilgjengelighet". TEK10, §12-1 og §12-2 beskriver forskjellene.

§ 12-1. Krav om universell utforming av byggverk

Byggverk for publikum og arbeidsbygning skal være universelt utformet slik det følger av bestemmelser i forskriften, med mindre byggverket eller del av byggverket etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse.

§ 12-2. Krav om tilgjengelig boenhet

Boenhet i bygning med krav om heis skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse slik det følger av bestemmelser i forskriften. For boenhet med alle hovedfunksjoner på bygningens inngangssplan gjelder tilsvarende for inngangsplanet. Med hovedfunksjoner menes stue, kjøkken, soverom, bad og toalett.

Universell utforming skal ligge til grunn i offentlige og private bygninger med publikumsfunksjon, arbeidsbygninger og offentlige uterom.

Tilgjengelighetsbegrepet stiller ikke så store krav som universell utforming.

I vedlegg 2 følger en tabell over det som i TEK10 er definert som "tilgjengelighet" og det som er definert som "universelt utformet".

I TEK 10 ligger det ulike krav i begrepene "universell utforming" og "tilgjengelighet".

- Universell utforming gjelder byggverk (offentlige og private) for publikum og arbeidsbygninger.

Her er det strengere krav til at det skal være tilgjengelig for flere grupper. I offentlige og private publikumsbygg og i arbeidsbygninger, som begge har krav om universell utforming, gir universell utforming en generelt bedre sikkerhet for alle i form av skilting, faremarkering osv.

- Tilgjengelighet - Krav til "tilgjengelighet", gjelder bolig (jamfør §12-2 i TEK 10)

Vedlegg 2:

2.3. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på bygninger

2.4. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på uteområder

Det er viktig at kommunens innbyggere kan bo hjemme så lenge som mulig, ha tilgang på uteområder i nærmiljøet og friluftsområder. Dette gjelder eldre og mennesker med midlertidig eller varige funksjonsnedsettelse. Det å bo i eget hjem og kjent nærmiljø er helsebringende.

Eldrebolegen vil gi et større antall pleietrengende. Samhandlingsreformen gjør at mennesker blir utskrevet tidligere fra sykehus til sitt eget hjem. Det forutsetter at de bor i tilgjengelige boliger. Det fins svært mange utilgjengelige boliger på markedet. Kommunene må derfor stille krav om at det som bygges i så stor utstrekning som mulig blir bygget tilgjengelig.

Kommunen bør være bevisst på at utbyggere av eneboliger (eller andre boliger som faller utenfor kravene til tilgjengelighetsstandard), blir oppfordret til å bygge med alle hovedfunksjoner på inngangsplanet. Det koster mye å endre våtrom, flytte rørpropp med mer, og det er lurt å ta høyde for dette når huset skal bygges.

90% av den boligmassen som vil være på markedet i 2020 er allerede bygget. Når en vet at behovet for tilgjengelige boliger i årene framover vil øke kraftig, i takt med den stadig økende mengden eldre er det ønskelig at flest mulig av boligene som bygges nå bør legge tilgjengelighet til grunn i sine byggeprosjekter. Statens byggtekniske etat har beregnet at rekkehus med grunnflate på 40 kvadratmeter, vil kunne få til besøksstandard på grunnplanet, noe som også gjør at det skal kunne gå an å fungere der med en midlertidig funksjonsnedsettelse.

Anbefalinger

Det anbefales at flest mulig boenheter blir prosjektert og utført slik at de er tilgjengelig for flest mulig. For boenheter som har tilstrekkelig areal for en god planløsning med alle hovedfunksjoner på inngangsplanet, bør denne utformes slik at den blir tilgjengelig (jamfør veileder til TEK10).

3. Lovverk i planarbeid (se vedlegg 1)

3.1 Plan- og bygningsloven

Lov som har til formål å legge til rette for samordning av statlig, fylkeskommunal og kommunal virksomhet og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser, utbygging, samt å sikre estetiske hensyn. En vesentlig del av det offentlige funksjoner i forbindelse med loven er tillagt kommunene.

<http://www.lovdato.no/all/nl-20080627-071.html>

3.2 TEK 10

Teknisk forskrift fra 2010, kap 8, 12 og flere enkeltbestemmelser omhandler universell utforming

<http://www.lovdato.no/for/sf/kr/xr-20100326-0489.html>

3.3 Veileder til TEK 10

Veilederen kan gi detaljerte svar på problemstillinger.

<http://byggeregler.be.no/dxp/content/tekniskekrav/>

3.4 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Dtl)

Lov som har til formål å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes. Loven gjelder på alle samfunnsområder med unntak av familieliv og andre forhold av personlig karakter.

<http://www.lovdato.no/all/hl-20080620-042.html>

Gratis nærmiljøanlegg for alle aldersgrupper.

3.5 Universell utforming i Dtl

<http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Universellutforming/RundskrivDiskriminering.pdf>

3.6 Regjeringens handlingsplan 2009-2013: Norge universelt utformet 2025:

Tilgjengelighet for personer med funksjonsnedsettelse er sentralt. Samfunnsskapte hindringer kan gi dårligere vilkår for utdanning, arbeid og aktivt sosialt liv for personer med nedsatt funksjonsevne. Regjeringen har valgt å legge strategien universell utforming til grunn i arbeidet for oppnå mest mulig like vilkår.

<http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Planer/2009/Norge%20universelt%20utformet%202025%20web%20endelig.pdf>

3.7 Lov om råd eller anna representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsatt funksjonsevne med mer

<http://www.lovdatab.no/all/hl-20050617-058.html>

4. Planlegging

Universell utforming er planmessige løsninger som er funksjonelle og kostnadseffektive for samfunnet. Løsningene skal fungere i lang tid.

Plan- og bygningsloven er delt i to; en plandel og en bygningsdel. Bygningsdelen handler i hovedsak om krav til bebyggelse mens plandelen i første rekke en prosesslov som handler om hvordan vi skal planlegge å forme samfunnet vårt.

Planloven omhandler planlegging på flere nivåer. Universell utforming som tema kan og bør inngå i alle nivåene men på forskjellig måte. I dette heftet vises eksempler på formuleringer som kan brukes på de forskjellige nivåene.

Kommunen skal minst en gang per valgperiode utarbeide en planstrategi som skal si noe om hovedutfordringer for kommunen de neste 4 år og hvilke planer som skal til for å håndtere utfordringene.

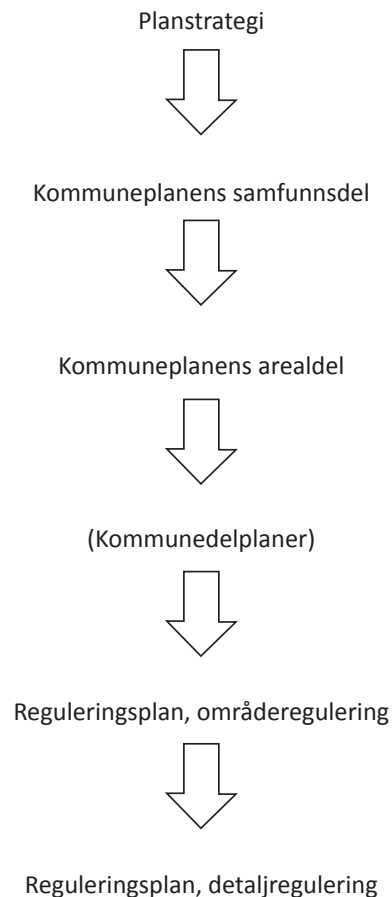
I kommuneplanen skal overordna mål for samfunnsutviklingen beskrives. Kommuneplanen består av en samfunnsdel og en arealdel.

Kommuneplanens arealdel er i hovedsak en plan på hvordan kommunens arealer skal disponeres for å få ønsket utvikling. Hvor skal boligene bygges, hvor skal industrien plasseres, infrastruktur, plassering av skoler, barnehager alders- og sykehjem, osv. Arealdelen skal også angi hvilke hensyn som skal tas og hvilke betingelser som gjelder for arealdisponeringen.

Neste nivå er reguleringsplan – områderegulering. Dette er kommunens verktøy for styring av utviklingen på mindre områder av kommunen. Eksempelvis et industriområde, et sentrumsområde osv.

Det mest detaljerte nivået i planhierarkiet er detaljplanlegging (reguleringsplan). Her er det som oftest utbygger som utarbeider planer på bakgrunn av kommunens planer.

Forenklet framstilling av kommunal planlegging:

Plannivåene bør henge sammen ved at samfunnsdelen gir føringer for arealdelen og arealdelen gir føringer for reguleringsplan osv. Det er derfor viktig at mål om universell utforming blir formulert så høyt oppe i planhierarkiet som mulig. Vi skal i det følgende forsøke å gi noen praktiske eksempler på formuleringer om universell utforming man kan bruke på de forskjellige plannivåene.

5. Planprogram

Plan- og bygningsloven beskriver ikke bare hvilke typer planer som kan brukes, men også hvordan man skal planlegge. I § 4-1 om planprogram står det følgende:

For alle regionale planer og kommuneplaner, og for reguleringsplaner som kan ha vesentlig virkninger for miljø og samfunn skal det som et ledd i varsling av planoppstart utarbeides et planprogram som grunnlag for planarbeidet.

Planprogrammet er "oppskriften" på hvordan planarbeidet skal foregå og hensikten med planarbeidet. Planprogrammet skal høres hos alle berørte parter og godkjennes av kommunen. Godkjent planprogram er bindende for den videre planleggingen. Planprogrammet skal vise hvordan medvirkning er tenkt i planprosesser.

6. Medvirkning

For at en plan skal bety noe for folk og for at folk flest skal kunne påvirke samfunnsutviklingen i eget lokalmiljø er medvirkning viktig. Viktigheten av medvirkning tydeliggjøres ved at det har fått et eget kapittel i loven, § 5-1:

Kommunen har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, herunder barn- og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte.

Her står det blant annet at alle som utarbeider planer skal legge til rette for aktiv medvirkning. Kommunen har en særlig oppgave med å tilrettelegge for grupper som ellers ikke så lett kommer til ordet i planprosesser. Dette kan være brukerorganisasjoner, lag og foreninger, barn og unge, flerkulturelle. Eldre er en spesielt viktig gruppe. Planprogrammet skal inneholde en beskrivelse av hvordan medvirkning skal skje.

I større planprosesser som drives av kommunen er det også viktig å tenke på medvirkning i egen organisasjon. Å utarbeide en sjekkliste med hvem som skal kontaktes i ulike saker kan være nyttig. Etablere et planteam på tvers av sektorer et annet.

Tverrfaglig/ tverretattlig samarbeid sikrer at prinsippene om universell utforming blir ivaretatt på alle områder, som byggesak, eiendom, næring, helse, rehabilitering, kultur- og idrett, folkehelse med mer.

7. Kommunal planstrategi

Kommunal planstrategi er et nytt verktøy i plan- og bygningsloven. Formålet er å klargjøre hvilke planoppgaver kommunen bør starte opp eller videreføre for å legge til rette for en ønsket utvikling i kommunen. Kommunal planstrategi erstatter det obligatoriske kravet til rullering av kommuneplanen som lå i tidligere plan- og bygningslov (PBL 1985).

§ 10-1. Kommunal planstrategi

Kommunestyret skal minst én gang i hver valgperiode, og senest innen ett år etter konstituering, utarbeide og vedta en kommunal planstrategi. Planstrategien bør omfatte en drøfting av kommunens strategiske valg knyttet til samfunnsutvikling, herunder langsiktig arealbruk, miljøutfordringer, sektorenes virksomhet og en vurdering av kommunens planbehov i valgperioden.

Kommunen skal i arbeidet med kommunal planstrategi innhente synspunkter fra statlige og regionale organer og nabokommuner. Kommunen bør også legge opp til bred medvirkning og allmenn debatt som grunnlag for behandlingen. Forslag til vedtak i kommunestyret skal gjøres offentlig minst 30 dager før kommunestyrets behandling.

Ved behandlingen skal kommunestyret ta stilling til om gjeldende kommuneplan eller deler av denne skal revideres, eller om planen skal videreføres uten endringer. Kommunestyret kan herunder ta stilling til om det er behov for å igangsette arbeid med nye arealplaner i valgperioden, eller om gjeldende planer bør revideres eller oppheves.

Utarbeiding og behandling av kommunal planstrategi kan slås sammen med og være del av oppstart av arbeidet med kommuneplanen, jf. kapittel 11.

Arbeidet med kommunal planstrategi vil gi en bedre og mer systematisk vurdering av kommunens planbehov slik at kommunen bedre kan møte de aktuelle utfordringene.

Den kommunale planstrategien er ikke en plan. Det er i kommuneplanen nye mål og strategier skal behandles og vedtas og ikke i den kommunale planstrategien. Kommunal planstrategi er følgelig ikke en arena for å vedta mål og strategier, men å drøfte utviklingstrekk i kommunen som samfunn og organisasjon som grunnlag for å vurdere planbehovet i kommunestyreperioden.

I de politiske diskusjonene om hvorvidt og i hvilken grad kommuneplanen skal revideres vil planbehovet kunne avgrenses til særskilte tema eller satsingsområder. Eksempelvis vil et nytt kommunestyre kunne ønske endringer i kommunens boligpolitikk, næringspolitikk, miljøpolitikk eller utbyggingsmønster, sammenlignet med gjeldende kommuneplan. Det kan også være ønske om å legge større vekt på nye satsingsområder som for eksempel folkehelse og universell utforming i boligbygging og stedsutvikling.

7.1 Eksempler på mulige vurderinger som kan være førende for det videre plan-arbeidet med den kommunale planstrategien

Begrunnelser og langsiktige globale utfordringer som også har konsekvenser på kommunalt nivå:

- I begrepet “universell utforming” ligger det en ambisjon om at alle produkter, tjenester, bygninger og omgivelser skal planlegges slik at de kan brukes på like vilkår av så mange som overhodet mulig. Regjeringens handlingsplan har en visjon: “Norge universelt utformet i 2025”.
- Fokus må rettes mot offentlige uterom, kommunale og private bygg med publikumsfunksjoner. Dette fordi fysisk tilgjengelighet ofte legger grunnlaget for sosial tilgjengelighet og deltagelse i samfunnet. Kommunen bør legge til rette for levende møteplasser, at bygningsmasse er universelt utformet og til at uteareal stimulerer til deltagelse, aktivitet og hvile. Gjennom dette vil alle grupper av befolkningen kunne delta selvstendig og på den måten forebygge sviktende helse fysisk og psykisk
- Det er et mål for kommunen å bidra til å fremme et samfunn som forebygger isolasjon og segregering og som fører til at mennesker med kognitive utfordringer kan fungere optimalt
- En økende andel av eldre i årene som kommer medfører et økende behov for tilgjengelighet både i transportnæring, boligpolitikk og stedsutvikling og reiseliv
- Satse på kompetanseinstitusjoner som kan støtte opp om hverandre og styrke regionen, og sørge for at aktuelle fagområder er oppdatert på universell utforming (reiseliv, stedsutvikling, transport, folkehelse, natur og idrett, design, ingeniørfag med mer)
- All planlegging av arbeidsplasser, næringsliv (herunder personalpolitikk), veger og kommunikasjon (transport), idrett og fysisk aktivitet, kommunens tjenesteyting som skole, barnehage, helse og omsorg, samt kulturarenaen skal planlegges ut fra begrepet universell utforming.
- Universell utforming og folkehelse skal legges som premiss for all planlegging og virksomhet i kommunen

7.2 Langsiktig arealbehov

I den kommunale planstrategien skal det gjøres en vurdering av langsiktig arealbehov som skal være premissgivende for de strategier som besluttes som førende i samfunnsdelen.

- Ta hensyn til befolkningsutviklingen ved valg av type og plassering av ny bebyggelse, slik at flere boliger plasseres sentralt, i tilknytning til offentlige tjenester, kommunikasjon og øvrig servicetilbud.
- Tilrettelegge for attraktive bomiljø med gode levekår, trygghet og tilgjengelighet, og rik tilgang på opplevelser for alle
- Legge til rette for fysisk aktivitet i tilgjengelige sentrums- og utmarksområder, for folk i alle aldre og livssituasjon slik at de kan være fysisk aktive, gå turer, leke der de bor.
- Utnytte tettstedets geografiske muligheter for å skape gode tilgjengelige løsninger
- Lokalsamfunnet og det offentlige rom skal utvikles slik at alle, uavhengig av funksjonsgrad i størst mulig grad kan være selvhjulpne

8. Kommuneplanens samfunnsdel

Kommuneplanens samfunnsdel skal omhandle langsiktig kommuneplanlegging med bred samfunnmessig tilnærming. Kommuneplanens samfunnsdel vil være sentral som premissgiver for andre deler av den kommunale planleggingen.

§ 11-2 Kommuneplanens samfunnsdel

Kommuneplanens samfunnsdel skal ta stilling til langsiktige utfordringer, mål og strategier for kommunesamfunnet som helhet og kommunen som organisasjon. Den bør inneholde en beskrivelse og vurdering av alternative strategier for utviklingen i kommunen.

Kommuneplanens samfunnsdel skal være grunnlag for sektorenes planer og virksomhet i kommunen. Den skal gi retningslinjer for hvordan kommunens egne mål og strategier skal gjennomføres i kommunal virksomhet og ved medvirkning fra andre offentlige organer og private.

Kommunedelplaner for temaer eller virksomhetsområder skal ha en handlingsdel som angir hvordan planen skal følges opp de fire påfølgende år eller mer.

Handlingsdelen skal revideres årlig.

For utarbeiding og vedtak av kommuneplanens samfunnsdel gjelder §§ 11-12 til 11-15.

Kommuneplanens samfunnsdel skal behandle langsiktige utfordringer, herunder miljømessige utfordringer og utfordringer knyttet til universell utforming, mål og strategier for kommunesamfunnet som helhet og kommunen som organisasjon, for sektorene og for utvalgte målgrupper. Den bør inneholde en beskrivelse og vurdering av alternative strategier for samfunnsutvikling, sektorenes virksomhet og langsiktige arealbehov, og ta stilling til hvilken strategi kommunen vil legge til grunn. Hensikten med det siste er å beskrive sammenhengen mellom de langsiktige mål og strategier som trekkes opp i samfunnsdelen, og de fysiske konsekvensene. Arealstrategien i den kommunale planstrategien vil være en viktig premiss for samfunnsdelen fordi den har betydning for utviklingen av samfunnstjenestene i kommunen. Kommuneplanens samfunnsdel skal samordne sektorenes planer. Den skal gi retningslinjer for gjennomføring av mål og strategier, både i den kommunale virksomheten og ved medvirkning fra andre offentlige organer og private. All kommunal sektorplanlegging bør være forankret i kommuneplanens samfunnsdel.

I tillegg til planlegging av fysiske forhold som gjelder arealdisponering med mer i kommunene er dette med kommunikasjon viktig. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven sier i §9:

§ 9. Plikt til generell tilrettelegging (universell utforming)

Offentlig virksomhet skal arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innenfor virksomheten. Tilsvarende gjelder for privat virksomhet rettet mot allmennheten.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

8.1 Eksempler på strategier som kan være førende for det videre planarbeidet og sektorenes virksomhet i kommunen:

- Sørge for god kommunikasjon med innbyggerne ved hjelp av blant annet nettløsninger, designprogram og informasjon. Informasjonen skal være tilgjengelig for flest mulig.
- Styrke folkehelsearbeidet og arbeidet med universell utforming gjennom å bruke plan- og bygningsloven (Pbl) og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Dtl) i både samfunnsdelen og arealdelen i kommuneplanen.
- Innarbeide universell utforming og folkehelse i alle kommunedelplaner.
- Etablere gode nettverk på kommunalt nivå for implementering av universell utforming politisk og administrativt, for eksempel med tverretatlige kompetansegrupper.
- Skolere politikere og administrasjon og brukergrupper i universell utforming gjennom K5-programmet, <http://uukurs.be.no/>.
- Delta i kompetansemiljøene og oppfordre(r) til politiske drøftinger om temaet universell utforming lokalt i vurderingskriterier og eksempelvis reguleringsplaner.
- Kommunene skal satse på kompetansehevede tiltak i universell utforming og folkehelse
- Bygge et samfunn som er lett tilgjengelig ved å skape færre fysiske og psykiske barrierer slik at flere kan delta. Det å være en del av et fellesskap er helsebringende i alle aldersgrupper og livsfaser.
- Redusere sosial ulikhet og ulikheter i helse.
- Kommunen skal øke kunnskap om lovverk, planer og metoder i henhold til universell utforming og folkehelse.
- Kommunen skal bruke kompetansen de har opparbeidet på universell utforming til å finne gode løsninger i byggeprosjekter i både offentlig og privat virksomhet.
- Implementere universell utforming i all virksomhet i kommunen.
- Strategiene for videre planarbeid skal gjenspeile kommunens plikt til å gå foran med et godt eksempel når det gjelder at offentlige bygninger skal være tilgjengelige for alle uansett funksjonsnivå.
- Legge forholdene til rette slik at alle innbyggere kan benytte egne ressurser, oppleve uavhengighet og bidra til fellesskapet.
- Ta hensyn til befolkningsutvikling ved valg av type bebyggelse og plassering av bebyggelse slik at flere boliger plasseres sentralt i tilknytning til offentlige tjenester, kommunikasjon og øvrige servicetilbud.
- Universell utforming og folkehelse skal legges som premiss for all planlegging og virksomhet i kommunen.
- Bruke universell utforming som strategi for å styrke konkurranseevnen i næringslivet.
- Kriminalforebygging er viktig for å oppnå større trygghet, slik at flest mulig kan delta i samfunnet (Kriminalforebyggende råd - KRÅD - "bedre planlegging - færre farer": sjekkliste for planleggere).

8.2 Vurdering av langsiktige arealbehov i kommuneplanens samfunnsdel

I samfunnsdelen skal det gjøres en vurdering av langsiktige behov. Hensikten er å beskrive sammenhengen mellom de langsiktige mål og strategier, og de fysiske konsekvensene dette får for arealbruken i kommunene. Det vises til eksempler på s. 19

9. Kommuneplanens arealdel

Når det gjelder kommuneplanens arealdel kan kommunen gi generelle bestemmelser uavhengig av arealformål om blant annet **universell utforming**.

9.1 Eksempel

Til plankartet kan det gis bestemmelser som sier noe om betingelser for og hensyn ved utbyggingen av området. Eksemplet nedenfor er laget til formålet "Bebyggelse og anlegg".

Kommunen ønsker i første rekke fortetting i eksisterende boligområder samt i eller i nærheten av sentrumsområder (PPL §11-9, femte ledd)

1. Område for bygg og anlegg

1.1 Boligbygging (B)

Arealer avsatt til boligformål har benevnelsen B1 til B15 i planen.

Det er derfor laget følgende rekkefølgebestemmelser for utviklingen av boligområder i kommunen:

1. Sentrumsnære tomter i Sørbyen (B1)
2. B 5 i Nordbyen
3. B14 Solkroken
4. B11 Blåbærtoppen

Når disse områdene er regulert og utbygd med minimum 65 % kan utbyggingen av de resterende boligområdene igangsettes.

Boliger

For boligområdene B1 og B5 skal så mange boliger som mulig, minimum 60% bygges med tilgjengelige boenheter (boliger med alle funksjoner på inngangsplanet).

Uteareal

I disse boligområdene skal TEK10, § 8 om uteareal og plassering av byggverk gjelder fullt ut (Universell utforming).

Før utbygging starter i områda B1 – B15 skal det utarbeides reguleringsplan for området, jf. §§ 11-7 nr 1 og 12-1.

9.2 Eksempel fra Hamar

(§ 11-9 punkt 5)

Ved utarbeidelse av reguleringsplaner skal det tas inn bestemmelser som sikrer universell utforming.

I alle plan- og byggesaker skal det redegjøres for hvordan universell utforming er ivaretatt, i henhold til de til enhver tid gjeldende krav og retningslinjer. Arbeid som er nevnt i plan- og bygningslovens § 20-1 og 20-2 kan ikke settes i gang før tilfredsstillende løsninger for universell utforming er dokumentert, jf § 5-4 i byggesakforskriften.

- Det skal særlig legges vekt på å legge til rette for universell utforming i områder som er offentlig tilgjengelige.
- Informasjon skal være godt tilrettelagt for alle brukergrupper i offentlige byrom og ved kollektiv-knutepunkter.
- Nye boliger bør planlegges med alle hovedfunksjoner (stue, kjøkken, soverom/sovemulighet, bad og toalett) på inngangsplanet.
- Tilgjengelighetstiltak som på en god måte kan kombineres med vernehensyn (knyttet til bygninger, byrom, natur og landskap) bør prioriteres.
- Hensynet til universell utforming skal inn tidlig i planprosessen slik at det ikke blir behov for senere tilpasninger eller tilleggs løsninger.
- For bygninger gjelder bestemmelser i teknisk forskrift (TEK10).

Teksten i rammen er juridisk bindende bestemmelser som setter klare krav til planleggingen. I tillegg er det vanlig at kommunen gir retningslinjer som ikke er juridisk bindende, men som sier noe om hvilke hensyn som bør ligge til grunn. Utbygging kan skje på tvers av retningslinjer, men da bør utbygger grunngi hvorfor. Teksten under er hentet fra 1. gangs høring av kommuneplanen for Nord-Fron og viser eksempler på slike retningslinjer:

9.3 Eksempel fra Nord-Fron

"I bustadområda skal det regulerast slik at vegutbygging, tomteplassering og bygg på tomtene blir godt plasserte og tilpassa terrenget. Ein skal ta spesielt stilling til storleiken på tomtene, blant annet i forhold til moglegheita for å byggje tomannsbustad. Det skal leggjast stor vekt på at trafikkforholda blir gode og at det er sikre gang- og sykkelareal som innbyr til stor bruk. Utbyggingsområdet skal tilpassast med tilstrekkeleg grønt- og leikeareal. Turvegssystemet skal henge saman med område utanfor utbyggingsområdet. Det skal også leggjast til rette for lågt energiforbruk og alternative energikjelder. Byggjeskikken skal tilpassast med eit heilskapleg preg pr tomt. Regelverket skal likevel ikkje vera så detaljert og rigid at det stengjer for ein meir moderne byggjestil. Når reguleringsplanen blir utarbeidd bør også forholdet til beitebruk i området avklarast.

I all planlegging og utbygging i bustadområda skal omsynet til universell utforming leggjast til grunn.

I både plan- og byggesak skal det redegjøres for hvordan universell utforming er ivarettatt. For å vise mulighetene er hensynet til universell utforming tatt med både i bestemmelser og retningslinjene i eksemplet over. Bruk av bestemmelser er den beste måten å sikre hensynet om universell utforming.

10. Reguleringsplan

Reguleringsplaner konkretiserer kommuneplanen og viser et mer detaljert bilde av hvordan utbyggingen av et område skal foregå. Detaljregulering er mer detaljert enn områderegulering. Både pbl og kommuneplanen kan sette krav til reguleringsplan for et område.

Arealformålene i reguleringsplanen er de samme som i kommuneplanen og § 12-7, Bestemmelser i reguleringsplan, angir hva man kan gi bestemmelser til når det gjelder arealformål og hensynssoner, jmfør. §12-6 i Pbl.

I punkt 4 heter det følgende:

"I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold:

Punkt 4 Funksjons – og kvalitetskrav til bygninger, anlegg og utearealer, herunder krav for å sikre hensynet til helse, miljø, sikkerhet, universell utforming og barns særlige behov for leke- og uteoppholdsareal". I punkt 1 nr. 5 står det noe om antallet boliger i et område, største og minste boligstørrelse, nærmere krav til tilgjengelighet og boligens utforming.

Konklusjonene fra dette arbeidet er at når det gjelder utforming av bestemmelser for utearealer, har kommunene gjennom plan- og bygningslov og TEK10 gode virkemidler for å gi bestemmelser om tilgjengelige boenheter. Dersom terrenget tillater det, kan kommunen stille krav om tilgjengelige boenheter utover kravene om 10 % i TEK10. Kommunen bør tillegne seg kompetanse på terrengforming, slik at en også i bratt terreng kan klare å få til tilgjengelige boenheter og uteområder.

Teknisk forskrift

Når det gjelder krav til boliger er det små muligheter til å stille krav i form av bestemmelser. Miljøverndepartementet sier i brev av 26.10.2010 at tekniske krav til boligen fortsatt skal stilles i teknisk forskrift. Man har derfor ikke anledning til å sette strengere krav i en reguleringsplan enn det som står i teknisk forskrift. MD sier at kommunen kan stille krav om antall boliger i et område som skal ha alle hovedfunksjoner på inngangsplanet. Dette kan gjøres både på kommuneplan og på reguleringsplannivå.

11. 10 eksempler på formuleringer

Eksempelene er forankret i lovverk som er beskrevet senere i dokumentet.

Uteområder og friluftsliv

Det foretas differensiert tilrettelegging i de ulike områdene, i henhold til kommunedelfplan for fysisk aktivitet og naturopplevelse (TEK10 §8-2.).

- Kommunen skal ha friluftsområder og aktivitetsmuligheter for alle uavhengig av alder, funksjon og økonomi. (Samfunnsdel)
- Kommunen skal ha minimum ett friluftsområde som er universelt utformet. (Samfunnsdel)
- Kommunen skal ha aktivitetsområder for alle aldersgrupper. (Samfunnsdel)
- Alle bygninger, anlegg og utearealer innenfor planområdet som er tilgjengelig for allmennheten (utomhusarealer, trafikkområder, friområder med mer) skal utformes etter prinsippet om universell utforming.
- Turveisystemet skal henge sammen med område utenfor utbyggingsområdet, og det skal være godt merket. (Arealplan)
- Uteområdene skal være lette å finne og være godt skiltet etter retningslinjer som ivaretar universell utforming. (Reguleringsplan)
- Legge forholdene til rette, slik at alle innbyggere kan benytte egne ressurser, oppleve uavhengighet og bidra til fellesskapet.
- Det skal sikres god tilgjengelighet i uteområdene for hele befolkningen, herunder bevegelseshemmede, orienteringshemmede og miljøhemmede, og arealene skal utformes slik at de kan brukes på like vilkår av så stor del av befolkningen som mulig (reguleringsplan).

Sentrumsnære turområder for alle på hjul.

Sentrumsområder

- Økt bruk av kollektivtrafikk som er tilgjengelig for alle. (Samfunnsdel)
- Sikre alle skoleveier/tilførselsveier slik at det blir trygt å gå og sykle, kjøre barnevogn og rullestol/rullator. (Samfunnsdel)
- Sentrumsnære turområder for alle på hjul som har god luft/lydkvalitet.
- Vurdere økonomisk gevinst ved å utforme boliger universelt slik at man kan bo lengre uten hjelp i egen bolig.
- Universell utforming på gang- og sykkelveier, skoleveier, sentrumsnære uteområder (samfunnsdel)
- I områdene skal det opparbeides miljøgate, utformet for lav kjørehastighet og med vekt på god formgivning og trygg ferdsel for alle grupper fotgjengere, inkludert

Trygge overganger med farefelt, gang- og sykkelstier.

bevegelseshemmede og orienteringshemmede, langs og over gaten. Beplantning skal tilfredsstillende kravene til allergikere.

- Områdene skal utformes og tilrettelegges for trygg ferdsel for alle grupper fotgjengere, inkludert bevegelseshemmede og orienteringshemmede. Det skal det legges vekt på god formgivning slik at områdene framstår som attraktive, funksjonelle og gode byrom.

Parkering/transport

- Plassering av skilt skal ivareta kravene til universell utforming.
- I tilknytning til offentlige bygg, næringsbygg, forsamlingslokaler og større boligprosjekt skal minst 10 % (minimum 2) av parkeringsplassene utformes for og reserveres bevegelseshemmede. Plassen skal lokaliseres nærmest mulig hovedinngang. (Bestemmelser/retningslinjer, Pbl. §8-9).
- Et kollektivtilbud som er brukbart for alle mennesker fortrinnsvis uten behov for tilpasning eller spesiell tilrettelegging.
- Arbeide for utbygging av vegnett, banetilbud og kollektivtrafikk for å bedre tilgangen til og fra sentrumsområdet.
- Utarbeide retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging slik at samfunnet blir tilgjengelig for alle grupper, så langt det lar seg gjøre.
- Trafikksikker adkomst til gang- og sykkelveier fra boliger skal sikres. Ved å følge prinsippene om universell utforming vil alle kunne benytte veinettet til å være i aktivitet utendørs.
- Offentlige veier og adkomster skal ikke ha større stigning enn 1:20. Der dette ikke er gjennomførbart, kan mindre partier ha brattere stigning, maksimalt 1:12 (1:10).
- Alt gangareal må ha et fast dekke som ikke gir for stor friksjon eller nivåforskjeller for rullestolbrukere og personer med ganghjelpemidler. Gangarealer skal belegges med asfalt eller annet beleg med tilsvarende jevn overflate. Kantstein skal kunne fungere som ledelinje for blinde. Avslutning av gangareal mot kjøreareal skal gjennomføres med kantstein og nedsenket kantstein.
- Gangfelt skal utformes slik at det er tilfredsstillende for alle grupper fotgjengere, inkludert bevegelseshemmede og orienteringshemmede. Gangfeltet skal gå vinkelrett ut fra fortauet av hensyn til blinde og svaksynte. Det skal anlegges nedsenket kantstein med høyde på 20 mm fra gatenivå, slik at rullestolbrukere har god framkommelighet samtidig som terskelen er høy nok til at blinde kan orientere seg etter den.

Friområder og lekeplasser

- Gående og syklende kan ferdes trafiksikkert.
- Kommunen skal ha områder med god luftkvalitet og lavt støynivå (Samfunnsdelen)
- Friområder og lekeplasser ligger sentralt i de områdene de skal betjene, og skal ha en utforming og en opparbeidelse som gir mulighet for opphold, rekreasjon, lek og spill på tvers av aldersgrupper, med nødvendig utstyr, bord og benker, som alle kan bruke. (Arealdel)
- Fortetting i byggesonen bør ikke medføre at grønnstrukturen forringes, da den ivaretar luftkvaliteten. Alle uteområder arealer følger TEK 10 § 8 med universell utforming som prinsipp. (Reguleringsplan)
- Friområder og fellesområder skal fungere som fullverdige rekreasjons- og lekeområder for alle beboergrupper, inkludert funksjonshemmede barn og voksne. Det skal legges vekt på universell utforming, dvs. at apparater og anlegg i området skal kunne benyttes på like vilkår av så mange som mulig.

Strandsone

- Det skal være minimum en universelt utformet badeplass i kommunen. (Arealdel)
- Se punkter på uteområder
- Strandsti bør tilfredsstillende krav til universell utforming i forhold til stigningsgrad, belysning, skilting, benker og parkering.

Fritidsboliger

- Fremheve muligheten til å trekke norske og utenlandske turister til kommunen ved å ha en reiselivsnæring som fokuserer på universell utforming. (Samfunnsdel)
- Kommunen kan gi dispensasjon for bruk av fritidseiendom som helårsbolig/ bolig nummer 2 dersom eiendommen ligger ved vei som er godt framkommelig hele året og er lett tilgjengelig i forhold til at kommunen eventuelt må yte ulike typer offentlige tjenester. Utforming av hytte og eiendom må tilfredsstillende et minimumskrav i forhold til å kunne bistå med hjemmesykepleie osv.

- Kommunen beskriver hvilke hytteområder som skal ha krav til tilgjengelighet (Reguleringsplan).

Næringsarealer for fritids- og turistformål

I all planlegging og utbygging i næringsområda, herunder service, overnatting og servering skal følgende hensyn legges til grunn:

- Universell utforming av lokaler og uteområder for publikum
- Estetisk utforming av omgivelsene med universell utforming som en naturlig del av løsningen

Næringsutvikling

- Kommunen skal bevisstgjøre reiselivsnæringen på at universell utforming gir et konkurransefortrinn.
- Kommunen skal bruke universell utforming som en strategi for å utvide arbeidsandelen for reiselivsbedriftene i kommunene.
- Kommunen skal ha fokus på reiselivsprodukter som passer for "eldrebølgen" og andre kunder med behov for tilgjengelighet. Det gjelder både i forhold til syn, hørsel, orientering og bevegelse.
- For å utvikle kommunen som turistdestinasjon er det viktig å sette fokus på tilgjengeligheten både når det gjelder lokaliteter og aktiviteter inne og ute. (Samfunnsdel)
- Kommunen skal stimulere til at overnattingsbedrifter i kommunen ivaretar prinsippet om universell utforming. (Samfunnsdel)
- Kommunen skal bidra til å sette søkelys på møte- /kurs- og konferansefaciliteter som er universelt utformet ved selv å ha dette som kriterium for valg av lokaler til egne seminarer og konferanser. (Samfunnsdel)
- Kommunen skal i samarbeid med næringen legge til rette for at det finnes aktiviteter for alle i turistnæringen.
- Bestrebe at arbeidsplassen er utformet slik at flest mulig kan stå i arbeid så lenge som mulig og legge grunnlag for fremtidige arbeidsplasser.
- Kommunen benytter universelt utformede produkter for å sikre tilgjengelighet i størst mulig grad for alle samfunnsgrupper. Verktøy for universell utforming i offentlige anskaffelser, www.anskaffelser.no/tema/universell-utforming.

Tilgjengelig og trygg badeplass

Trinnfri gapahuk og grill i to høyder og bord med tilgang for rullestolbruker på hver ende.

Tilrettelagt fiskeplass.

Varehandel

- Sentrumsområder skal skiltes slik at det er lett å orientere seg også for de som ikke er kjent på stedet eller har problemer på annen måte med å orientere seg innendørs og utendørs. (Arealplan)
- Forretningslokaler til butikk-/detaljvarehandel skal være universelt utformet (Reguleringsplan).
- Frittstående skilt skal plasseres slik at de ivaretar kravene til universell utforming. (Reguleringsplan)
- Skilt skal ha skriftstørrelse/piktogram som skal være tilpasset leseavstand og utformes slik at de kan

leses og forstås av personer med funksjonsnedsettelse. (Detaljplan)

- Publikumsbygg (butikk, kjøpesenter, kafé, restaurant) skal ha tydelig inngangsparti, god skilting og lett tilgjengelighet både for bevegelses- og synshemmede (Pbl §12-1 og §12-4)
- I kjøpesenter må kommunikasjonsveier og utganger være klare og entydige så det er lett og finne fram.

Boliger og offentlige bygg

- Offentlige bygninger skal være tilrettelagt slik at de blir tilgjengelige for alle uavhengig av funksjonsgrad.
- Mål for boligpolitikken er at alle skal kunne disponere egen bolig - eid eller leid - som i størst mulig grad er tilpasset ens behov og situasjon. Vi vil også at alle skal kunne bo i sin bolig så lenge de selv ønsker. Det er derfor nødvendig å ha et variert boligtilbud og boliger som lar seg tilpasse endrede behov.
- Offentlige uterom og kommunale og private rom med publikumsfunksjoner og arbeidsbygninger skal være universelt utformet.
- Krav til universell utforming skal være synlig i kravspesifikasjoner.
- Universell utforming skal i henhold til lovverket innarbeides i tidlig fase i byggesaker.
- Etablere gode rutiner for tverrfaglig samarbeid i kommunen (Areal/plan/bygg, helse/folkehelse og andre aktuelle aktører).
- Ved nybygging, rehabilitering og ombygging skal det vektlegges at alle boliger, næringsbygg, fellesområder og utearealer, transport og reiseliv skal kunne brukes av alle mennesker i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing eller spesiell utforming.
- For prosjekter med åtte boliger eller flere skal minimum 50% ha tilgjengelig boenhet. For prosjekter med færre enn åtte boliger skal det synliggjøres hvordan deler av bebyggelsen på sikt kan gjøres tilgjengelig.
- Planer og tiltak skal baseres på prinsippene om universell utforming i samsvar med anbefalte løsninger til en hver tid gjeldende veiledninger og forskrifter

Gratis nærmiljøanlegg med mange aktivitetsmuligheter for alle aldersgrupper.

Notater:

Lovverk i tilknytning til universell utforming i kommunale planer

FN's standardregler

<http://www.ms.no/fns-standa/>

§3.1. Planer skal bidra til å gjennomføre internasjonale konvensjoner og avtaler.

Regel 5: Tilgjengelighet

Statene bør erkjenne at tilgjengelighet er av avgjørende betydning for å kunne skape like muligheter på alle områder i samfunnet. For mennesker med funksjonshemming, uansett av hvilket slag bør statene:

Legge fram handlingsplaner som gjør det fysiske miljøet tilgjengelig, og, Iverksette tiltak som gir adgang til informasjon og kommunikasjon

Regel 7:

Statene bør anerkjenne prinsippet om at mennesker med funksjonshemming må få mulighet til å utøve sine menneskerettigheter, særlig når det gjelder arbeid. Både i distriktene og i byene må de få like muligheter til produktivt og inntektsbringende arbeid.

Regel 10: Kultur

Statene skal sikre at mennesker med funksjonshemming inkluderes og kan delta i kulturelle aktiviteter på lik linje med alle andre

Regel 11:

Statene skal iverksette tiltak for å sikre at mennesker med funksjonshemming får like muligheter til fritids- og idrettsaktiviteter

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Dtl)

<http://www.lovdato.no/all/hl-20080620-042.html>

§ 1. Formål

Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne.

Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes.

§ 3. Aktivitets- og rapporteringsplikt

Offentlige myndigheter skal arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme lovens formål. Arbeidsgivere i privat sektor som jevnlig sysselsetter mer enn 50 ansatte, og arbeidsgivere i offentlig sektor skal arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme lovens formål innenfor sin virksomhet

§ 9. Plikt til generell tilrettelegging (universell utforming)

Offentlig virksomhet skal arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innenfor virksomheten. Tilsvarende gjelder for privat virksomhet rettet mot allmennheten.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske

forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

Offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten. Ved vurderingen av om utformingen eller tilretteleggingen medfører en uforholdsmessig byrde skal det særlig legges vekt tilretteleggingens effekt for å nedbygge funksjonshemmende barrierer, hvorvidt virksomhetens alminnelige funksjon er av offentlig art, de nødvendige kostnadene ved tilretteleggingen, virksomhetens ressurser, sikkerhetsmessige hensyn og vernehensyn. Brudd på plikten til å sikre universell utforming etter tredje ledd regnes som diskriminering. Det regnes ikke som diskriminering etter fjerde ledd dersom virksomheten oppfyller nærmere bestemmelser i lov eller forskrift om innholdet i plikten til universell utforming. Kongen kan gi forskrift om innholdet i plikten til universell utforming på områder som ikke er omfattet av krav i eller i medhold av annet lovverk, jf. femte ledd.

Endret ved lov 9 apr 2010 nr. 12 (ikr. 9 apr 2010 iflg. res. 9 apr 2010 nr. 501).

§ 10. Universell utforming av bygninger, anlegg mv.

For bygninger, anlegg og uteområder rettet mot allmennheten gjelder kravene til universell utforming i eller i medhold av plan- og bygningsloven.

§ 11. Plikt til universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)

Med informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) menes teknologi og systemer av teknologi som anvendes til å uttrykke, skape, omdanne, utveksle, lagre, mangfoldiggjøre og publisere informasjon, eller som på annen måte gjør informasjon anvendbar.

Nye IKT-løsninger som underbygger virksomhetens alminnelige funksjoner, og som er hovedløsninger rettet mot eller stillet til rådighet for allmennheten, skal være universelt utformet fra og med 1. juli 2011, men likevel tidligst tolv måneder etter at det foreligger standarder eller retningslinjer for innholdet i plikten. For eksisterende IKT-løsninger gjelder plikten fra 1. januar 2021. Plikten omfatter ikke IKT-løsninger der utformingen reguleres av annen lovgivning.

Organet utpekt etter § 16 annet ledd kan gi dispensasjon fra plikten etter annet ledd dersom det foreligger særlig tungtveiende grunner.

Kongen skal gi forskrifter med nærmere bestemmelser om avgrensning av virkeområdet og innholdet i plikten til universell utforming etter denne paragrafen.

§ 9 Plikt til generell tilrettelegging (universell utforming)

Offentlig virksomhet skal arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innenfor virksomheten. Tilsvarende gjelder for privat virksomhet rettet mot allmennheten. Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til å sørge for universell utforming, såfremt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde, jf. punkt 7. Plikten gjelder virksomhetens fysiske innretning og ansvar i forhold til bruk av bygninger, anlegg og opparbeidede uteområder.

Rundskriv: Universell utforming i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

<http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Universellutforming/RundskrivDiskriminering.pdf>

Pkt 1

Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle uavhengig av funksjonsevne og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer

og hindre at nye skapes.

Universell utforming er i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven utformet som en overordnet og fleksibel rettslig standard. Det åpnes for en videre utvikling av begrepet over tid i tråd med utviklingen av samfunnet og den teknologiske utviklingen. Det er også meningen at kravene skal kunne skjerpes over tid. Reglene har også en proaktiv karakter, det vil si at reglene pålegger tilrettelegging, for å forhindre at det oppstår diskriminering ved manglende tilgjengelighet i fremtiden. Det er knyttet en aktivitetsplikt til bestemmelsen om universell utforming, se nærmere omtale i punkt 10.

Punkt 2

Krav til offentlige virksomheter må derfor være å sikre at fellesskapets verdier kommer flest mulig til gode. Når offentlige virksomheter omfattes forventes det en større bevissthet enn hos andre virksomheter. Eksempler på offentlige virksomheter som er rettet mot allmennheten er:

- Offentlige kontorer der publikum kan henvende seg.
- (NAV- kontorer, ligningskontor, postkontor mv.).
- Skoler- og utdanningsinstitusjoner, barnehager og fritidsklubber.
- Kulturinstitusjoner, biblioteker, museer.
- Kirker.
- Virksomheter som tilbyr offentlig persontransport.
- Sykehus, sykehjem og helseinstitusjoner.

Når det gjelder barnehager vil det være kommunen som barnehagemyndighet som har en plikt til universell utforming, og ikke den enkelte barnehage. Ulike offentlige virksomheter har ansvar for et stort spekter av tiltak rettet mot allmennheten. Det gjelder blant annet tiltak innen transport og infrastruktur som holdeplasser, gangveisystemet, parker mv. Loven omfatter også private virksomheter rettet mot allmennheten. Eksempler på private virksomheter som er rettet mot allmennheten er:

- Forretninger og varehus.
- Private tilbydere av bank- og forsikringstjenester.
- Restauranter og kafeer.
- Hoteller og overnattingssteder.
- Private som driver annen virksomhet rettet mot allmennheten
- som er nevnt over, for eksempel private skoler, transportvirksomheter
- og helseinstitusjoner mv.
- Frivillige organisasjoner, interesseorganisasjoner, foreninger og politiske partier.
- Religiøse forsamlinger og livssynsorganisasjoner som retter seg mot allmennheten. Dreier det seg om et tilbud som over tid må ta i mot en variasjon av personer som skal benytte tilbudet, må virksomheten anses å være rettet mot allmennheten

Nærmere om hvem som har ansvaret

Det er selve virksomheten som er rettet mot allmennheten som er ansvarlig for å tilrettelegge.

Plikten til universell utforming er ikke rettet mot den som eier bygningen eller anlegget, selv om det drives publikumsvirksomhet der. Virksomheter som driver i leide lokaler kan ikke fraskrive seg ansvaret med henvisning til at dette er utleierens ansvar.

Dersom en leiekontrakt begrenser virksomhetens mulighet til å foreta fysiske endringer av lokalene, vil dette kunne være et moment i den konkrete uforholdsmessighetsvurderingen, se punkt 7. Ved valg av nye lokaler

og ved leiekontraktsinngåelse, kan en ikke fraskrive seg ansvaret for at lokalene tilfredsstillt krav til universell utforming.

Kap. 3. Hva omfatter plikten til uu

- både trappe- og rampeløsning skal være godt utformet og ha et inkluderende og likeverdig preg. En tilgjengelig "bakdør" til erstatning for en manglende likeverdig utforming av hovedinngangen vil ikke være nok. Likevel vil én av flere likeverdige innganger kunne være tilfredsstillende for eksisterende bygninger. Forutsetningen er at tilkomsten til bygningen og innvendige funksjoner blir likeverdige. Det er ikke nødvendig at løsningene er helt identiske i alle tilfelle. Det skal foretas en helhetlig vurdering av om løsningen har et likeverdig preg.

Prinsippene for vurdering av hovedløsninger vil være de samme for andre deler av bygninger og for andre områder som transportmidler, fotgjengerarealer, bruk av billettautomater mv. Personer med nedsatt funksjonsevne skal i så stor utstrekning som mulig kunne sitte integrert i tilskuerplasser i kinoer, teatre mv., og som passasjerer i transportmidler. Dersom topografiske og andre forhold ikke er til hinder, skal også gangarealer og gangveier gi mulighet for alle til å følge de samme gangrutene.

3.3 Fysiske forhold

Plikten til universell utforming omfatter utforming av de fysiske forholdene.

Med "fysiske forhold" menes bygninger, anlegg, opparbeidede uteområder og transportmidler rettet mot allmennheten. Det legges en vid forståelse til grunn for hva som regnes som fysiske forhold. Plikten omfatter også IKT rettet mot allmennheten.

3.3.1 Bygninger, anlegg og uteområder mv.

Universell utforming i loven gjelder ikke naturgitte forhold, det vil si omgivelser som ikke er gjenstand for utforming fra menneskers side. En rekke uteområder bearbeides og omformes av mennesker i svært stor grad. Slike områder omfattes av plikten.

3.3.2 Transportmidler

Transportmidler er også omfattet av fysiske forhold i plikten til universell utforming. Det gjelder transportmidler som buss, tog, trikk, bane mv. Universell utforming i kollektivtransporten innebærer at alle skal kunne benytte seg av det ordinære tilbudet i så stor utstrekning som mulig, uten behov for bistand. Det betyr at transportmidlene må ha lavgulv eller adkomst med rampe som gir trinnfri av- og påstigning. Innvendig god merking med kontrastfarger er viktig. Det må finnes visuell og auditiv informasjon både inne i og på utsiden av transportmiddelet.

3.3.3 Avgrensning mot tjenester

Tjenester som sådan anses ikke som fysiske forhold. Eksempel på tjenester "som sådan" kan være behandling hos lege eller fysioterapeut eller en teaterforestilling

Informasjon

Kort oppsummert er det kun informasjon som er en forutsetning for den fysiske tilgjengeligheten til lokaler eller fasiliteter hvor varer eller tjenester leveres, samt IKT-basert informasjon, som er omfattet av § 9.

Plikten til universell utforming omfatter grunnleggende brukerinformasjon som har nær sammenheng med de fysiske forholdene. Det kan være informasjon som er en nødvendig forutsetning for tilgang til lokaler eller fasiliteter der tjenester leveres (for eksempel om det er trinnfri atkomst, heis osv.). Det kan også være informasjon om tilgjengeligheten til holdeplasser og transportmiddel, og hvilke ruter og avganger tilgjengelig materiell benyttes på. Informasjon om transporttilbudet er en del av transportvirksomheten. Informasjon om kollektivtilbudet på holdeplass skal være universelt utformet. En rekke former for skilting som omfattes av plikten til universell utforming, er merking av toalett, utganger, nødutganger, avgang/ankomst på flyplasser, merking av bibliotekets avdelinger og boksamling mv. Informasjon på holdeplasser for kollektivtransport som skilt og oppslag er omfattet av plikten. Standard Norge (www.standard.no) har utarbeidet egne standarder for skilting, se punkt 11 Henvisninger. Informasjon som er digitalisert og tilgjengelig på internett er omfattet av plikten til universell utforming av IKT, jf nedenfor om dette.

3.3.5 Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)

IKT griper inn i alle sektorer og områder og har stor betydning for den enkeltes mulighet for samfunnsdeltakelse. Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) rettet mot allmennheten er omfattet av fysiske forhold. Informasjons- og kommunikasjonsteknologi er definert i dtl. § 11, og det er satt egne tidsfrister for ny og eksisterende IKT. Med informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)

menes teknologi og systemer av teknologi som anvendes til å uttrykke, skape, omdanne, utveksle, lagre, mangfoldiggjøre og publisere informasjon, eller som på annen måte gjør informasjon anvendbar. IKT omfatter informasjon som er gjort tilgjengelig over internett eller andre åpne, allment tilgjengelige nett. Informasjon som omfattes av IKT, jf. dtl. § 11 er som nevnt ovenfor også omfattet av "fysiske forhold" jf. § 9, og dette ble i 2010 presisert i lovteksten. Endringen trådte i kraft 9. april 2010. Selv om dtl § 9 gjelder også for IKT vil det kunne by på problemer å håndheve plikten på områder der det ikke foreligger standarder om universell utforming og forskriftskrav. Når det gjelder internettsider har Deltasenteret gitt veiledning om tilgjengelige nettstedet, se punkt 11 henvisninger. Deltasenteret har også gitt veiledningen Selvbetjening for alle. Tilgjengelige automater, se punkt 11.

3.4 Virksomhetens alminnelige funksjon

Salg av klær forutsetter tilgang både til der klærne henger, til prøverom og til kasse for betaling, Den alminnelige funksjon til et idrettsanlegg vil både være å tilby utøvere likeverdige muligheter for idrettsutøvelse og garderobeforhold mv, samt gi publikum mulighet til å være tilstede. Den alminnelige funksjonen til et kollektivtransportselskap er å transportere passasjerer. Både transportselskapets billettsalg, venterom og transportmidler (som for eksempel busser) skal være universelt utformet. For busser er det forskrifter for hvordan bussene skal utformes og utstyres for å være tilgjengelige, sikre og brukbare for alle. Et gangareal, som en plass eller en fotgjengerovergang, skal være lett å bruke og finne fram i av for eksempel bevegelseshemmede og synshemmede.

Universell utforming i loven skal ivareta «flest mulig».

Heis - bevegelse skilting/ taktil merking -synshemmedes behov. God ventilasjon og plass mellom bordene - allergiske mot for eksempel parfyme.

Tydelig skilting og informasjon gitt både verbalt (tale eller lyd) og visuelt -"flest mulig".Utforming som fremmer enkel og intuitiv bruk, for eksempel ved symboler i stedet for tekst, kan i noen grad imøtekomme personer med kognitiv funksjonsnedsettelse.

4 Forholdet til forskrifter og standarder

Kommunene kan utfylle forskriften, særlig for uteområder, i bestemmelser til reguleringsplaner. Nivået kan også være fastsatt i normer, for eksempel vegnormalene og i standarder. Utvikling av slike regler og normer vil etter hvert presisere diskrimineringsvernet etter § 9. Avvik fra slike vil kunne påklages som diskriminering. Konkretisering av universell utforming krever spesiell innsikt på ulike samfunnsområder

5.1 Nye og eksisterende bygninger mv. rettet mot allmennheten

Denne loven og nye byggeforskrifter gjelder fra 1. juli 2010. I tillegg er det også nye bestemmelser om universell utforming i plandelen (plan- og bygningslov 27. juni 2008 nr. 71).

s. 23-24 Nye bygninger mv. Rehabilitering mv. Eksisterende bygninger mv.

5.2 Transportmidler

I forarbeidene er det forutsatt at at oppgradering først kan skje etter at midler prioriteres til dette, jf. Ot.prp. nr.44 (2007-2008) punkt 10.4.4.

6 . Eksempler

- Hoteller
- Kulturhus
- bibliotek
- dagligvareforretninger
- Publikumslokaler og -arealer
- Uteområder mv. Kommunen er ansvarlig for opparbeiding og drift av en stor del uteområder som fortau, plasser, parker, friluftsområder og ofte også for utendørs idrettsanlegg som brukes av allmennheten. Vegmyndighetene har et tilsvarende ansvar for vegger og tilhørende arealer.
- Idrettsanlegg

- Nettpublisering rettet mot allmennheten
- Automater for kjøp av varer – IKT

10. Aktivitetsplikt

Det er en særskilt aktivitetsplikt knyttet til universell utforming i lovens

§ 9 første ledd: **Offentlig virksomhet skal arbeide aktivt og målrettet** for å fremme universell utforming innenfor virksomheten. Tilsvarende gjelder for privat virksomhet rettet mot allmennheten. Denne aktivitetsplikten skiller seg fra aktivitetsplikten i lovens § 3 for arbeidsgivere og offentlige virksomheter, og kommer i tillegg til § 3. Aktivitetsplikten for universell utforming omfatter offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten, og er en plikt til å arbeide **proaktivt**.

Virksomhetenes plikt til å arbeide aktivt og målrettet for å fremme universell utforming, innebærer at virksomhetene må kartlegge situasjonen i virksomheten, planlegge og iverksette forbedringstiltak.

Plan- og bygningsloven

§ 1-1. Lovens formål

Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Byggesaksbehandling etter loven skal sikre at tiltak blir i samsvar med lov, forskrift og planvedtak. Det enkelte tiltak skal utføres forsvarlig.

Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives.

Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene.

§ 3-1. Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven

Innenfor rammen av § 1-1 skal planer etter denne lov:

- e) legge til rette for god forming av bygde omgivelser, gode bomiljøer og gode oppvekst- og levekår i alle deler av landet
- f) fremme befolkningens helse og motvirke sosiale helseforskjeller, samt bidra til å forebygge kriminalitet

.....Planleggingen skal fremme helhet ved at sektorer, oppgaver og interesser i et område ses i sammenheng gjennom samordning og samarbeid om oppgaveløsning mellom sektormyndigheter og mellom statlige, regionale og kommunale organer, private organisasjoner og institusjoner, og allmennheten.

..... Planer skal bidra til å gjennomføre internasjonale konvensjoner og avtaler innenfor lovens virkeområde.

Vedtatte planer skal være et felles grunnlag for kommunal, regional, statlig og privat virksomhet i planområdet.

§ 5-1. Medvirkning

Enhver som fremmer planforslag, skal legge til rette for medvirkning. Kommunen skal påse at dette er oppfylt i planprosesser som utføres av andre offentlige organer eller private.

Kommunen har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, herunder barn og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte.

§ 11-9. Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel

Kommunen kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om:

- (5) byggegrenser, utbyggingsvolum og funksjonskrav, herunder om universell utforming, leke-, ute- og

oppholdsplasser, skilt og reklame, parkering, frikjøp av parkeringsplasser etter § 28-7 og utnytting av boligmassen etter § 31-6,

§ 12-7. Bestemmelser i reguleringsplan

I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold:

- (4) funksjons- og kvalitetskrav til bygninger, anlegg og utearealer, herunder krav for å sikre hensynet til helse, miljø, sikkerhet, universell utforming og barns særlige behov for leke- og uteoppholdsareal,
- (5) antallet boliger i et område, største og minste boligstørrelse, og nærmere krav til tilgjengelighet og boligens utforming der det er hensiktsmessig for spesielle behov,

§ 28-7. Den ubebygde del av tomta. Fellesareal

1.ledd: Uteareal skal innenfor sin funksjon være universelt utformet i samsvar med forskrifter gitt av departementet. Uteareal for arbeidsbygg skal være universielt utformet i samsvar med forskrift gitt av departementet.

§ 29-3. Krav til universell utforming og forsvarlighet

1.ledd: Tiltak etter kapittel 20 skal innenfor sin funksjon være universelt utformet i samsvar med forskrifter gitt av departementet. Tiltak etter kapittel 20 som omfatter arbeidsbygg skal være universelt utformet i samsvar med forskrift gitt av departementet.

TEK 10

Kapittel 8. Uteareal og plassering av byggverk

§ 8-1. Uteareal

Uteareal skal ha tilstrekkelig egnethet og utforming etter sin funksjon. Med uteareal menes opparbeidet atkomst, parkeringsareal, uteoppholdsareal i tilknytning til byggverk og uteoppholdsareal for allmennheten.

§ 8-2. Uteareal med krav om universell utforming

- (1) Følgende uteareal skal være universelt utformet slik det følger av bestemmelser i forskriften:
 - a) uteareal for allmennheten
 - b) felles uteareal for større boligområde
 - c) uteareal for boligbygning med krav om heis
 - d) uteareal for byggverk for publikum
 - e) uteareal for arbeidsbygning.
- (2) Første ledd gjelder ikke der uteareal eller del av uteareal etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse.

§ 8-3. Plassering av byggverk

Byggverk skal ha god terrengmessig tilpasning ut fra hensyn til god arkitektonisk utforming, visuell kvalitet, naturgitte forutsetninger, sikkerhet, helse, miljø, tilgjengelighet, brukbarhet og energibehov. Byggverk skal plasseres slik at det tas hensyn til lys- og solforhold, samt lyd- og vibrasjonsforhold.

§ 8-4. Uteoppholdsareal

- (1) Uteoppholdsareal skal etter sin funksjon være egnet for rekreasjon, lek og aktiviteter for ulike aldersgrupper.
- (2) Uteoppholdsareal skal plasseres og utformes slik at god kvalitet oppnås, herunder i forhold til sol- og lysforhold, støy- og annen miljøbelastning.
- (3) Uteoppholdsareal skal utformes slik at fare for personer unngås. Lekearealer skal avskjermes mot trafikk. Nivåforskjeller skal sikres slik at fallskader forebygges.
- (4) Byggverk skal etter sin funksjon ha tilstrekkelig uteoppholdsareal.
- (5) For uteoppholdsareal med krav om universell utforming gjelder i tillegg følgende:
 - a) Opparbeidet areal avsatt til lek og rekreasjon skal ha et horisontalt felt med fast dekke på minimum 1,6 m x 1,6 m som muliggjør deltakelse og likestilt bruk.
 - b) Opparbeidet utendørs nivåforskjell skal være sikret og/eller merket visuelt og taktilt.
 - c) Stolper, rekkverk mv. skal ha synlig kontrast til omgivelsene.
 - d) Det skal være plass for rullestol der det anlegges sitteplasser.
 - e) Opparbeidet badeplass skal være utstyrt eller utformet slik at det er lett å komme ned i og opp av vannet.

§ 8-5. Generelle krav til gangatkomst og ganglinjer

- (1) Gangatkomst skal være sikker og dimensjonert for forventet ferdsel og transport. Med gangatkomst menes gangvei fra kjørbar vei og parkering til inngangsparti til byggverk og uteoppholdsareal, og mellom disse.
- (2) Sentrale ganglinjer som går over åpne arealer på større plasser og torg som skal være universelt utformet, skal ha tydelig avgrenset gangsone eller nødvendig ledelinje. Mønstre i gategrunn som gir villedende retningsinformasjon skal unngås.

§ 8-6. Gangatkomst til byggverk

- (1) Gangatkomst til bygning med boenhet skal være trinnfri og ikke ha større stigning enn 1:20. For kortere strekning inntil 3,0 m kan stigning være maksimum 1:12. For hver 0,6 m høydeforskjell skal det være hvileplan på minimum 1,6 m x 1,6 m. Dersom terrenget er for bratt til at kravet om stigning på 1:20 kan oppnås, gjelder ikke dette kravet for gangatkomst til bygning med boenhet uten krav om heis.
- (2) Gangatkomst til byggverk med krav om universell utforming skal være trinnfri og ikke ha større stigning enn 1:20. For kortere strekning inntil 3,0 m kan stigning være maksimum 1:12. For hver 0,6 m høydeforskjell skal det være hvileplan på minimum 1,6 m x 1,6 m. Dersom terrenget er for bratt til at kravet om stigning på 1:20 kan oppnås, skal stigningen være maksimum 1:10.
- (3) Gangatkomst til bygning med boenhet med krav om heis og byggverk med krav om universell utforming skal i tillegg ha
 - a) fri bredde minimum 1,8 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m. Tverrfall skal være maksimum 2 %
 - b) fast og sklisikkert dekke
 - c) visuell og taktil avgrensing
 - d) nødvendig belysning.
- (4) Gangatkomst til bygning med krav til tilgjengelig boenhet skal ha fri bredde på minimum 1,6 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m.

§ 8-7. Gangatkomst til uteoppholdsareal med krav om universell utforming

Gangatkomst til uteoppholdsareal med krav om universell utforming skal være trinnfri og ikke ha større stigning enn 1:20. For kortere strekning inntil 3,0 m kan stigning være maksimum 1:12. For hver 0,6 m høydeforskjell skal det være hvileplan på minimum 1,6 m x 1,6 m. Der det er flere uteoppholdsareal med samme funksjon, skal minst ett av disse ha gangatkomst som oppfyller kravene. Øvrig gangatkomst skal ha stigning maksimum 1:10. Dersom terrenget er for bratt til at kravet om stigning på 1:20 kan oppnås, skal stigningen være maksimum 1:10. I tillegg gjelder følgende:

- a) Fri bredde skal være minimum 1,8 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m. Tverrfall skal være maksimum 2 %.
- b) Det skal være fast og sklisikkert dekke og visuell og taktil avgrensing.

§ 8-8. Kjøreatkomst

Byggverk skal ha tilfredsstillende kjøreatkomst tilpasset byggverkets funksjon.

§ 8-9. Parkerings- og annen oppstillingsplass

- (1) Byggverk skal ha nødvendig parkerings- og oppstillingsplass tilpasset byggverkets funksjon.
- (2) Byggverk skal ha tilstrekkelig oppstillingsplass for forutsatt vareleveranse.
- (3) Bygning med boenhet med krav om heis og byggverk med krav om universell utforming skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende:
 - a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang.
 - b) I byggverk med parkeringsplasser skal disse være plassert nær heis.
 - c) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket.

- (4) Uteareal for allmennheten skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende:
 - a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang.
 - b) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket.

§ 8-10. Trapp i uteareal

- (1) Trapp i uteareal skal være lett og sikker å gå i.
- (2) Trapp i uteareal med krav om universell utforming skal i tillegg ha
 - a) Jevn stigning og samme høyde på opptrinn
 - b) rekkverk med håndlist på begge sider som følger hele trappeløpet og avsluttes etter første og siste trinn med avrundet kant
 - c) taktilt og visuelt farefelt foran øverste trinn, oppmerksomhetsfelt foran og inntil nederste trinn og synlig kontrastmarkert trappeforkant på øvrige trinn.

Fra teknisk forskrift (TEK10) som gjelder publikumsbygg

§ 12-1. Krav om universell utforming av byggverk

Byggverk for publikum og arbeidsbygning skal være universelt utformet slik det følger av bestemmelser i forskriften, med mindre byggverket eller del av byggverket etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse.

§ 12-2. Krav om tilgjengelig boenhet

Boenhet i bygning med krav om heis skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse slik det følger av bestemmelser i forskriften. For boenhet med alle hovedfunksjoner på bygningens inngangsplan gjelder tilsvarende for inngangsplanet. Med hovedfunksjoner menes stue, kjøkken, soverom, bad og toalett.

§ 12-4. Inngangsparti

- (1) Inngangsparti skal være godt synlig, sentralt plassert og oversiktlig i forhold til atkomst. Inngangsparti skal være sikkert og enkelt å bruke. Med inngangsparti menes byggverkets atkomstområde ved hovedinngangsdør.
- (2) For bygning med krav til tilgjengelig boenhet og byggverk med krav om universell utforming skal følgende være oppfylt:
 - a) Inngangsparti skal ha belysning slik at inngangsparti og hovedinngangsdør er synlig i forhold til omliggende flater.
 - b) Det skal være et visuelt og taktilt oppmerksomhetsfelt foran hovedinngangsdør.
 - c) Inngangsparti skal være trinnfritt.
 - d) Utenfor hovedinngangsdør skal det være et horisontalt felt på minimum 1,5 m x 1,5 m. Ved sidehengslede dører gjelder dette utenfor dørens slagradius.
 - e) Betjening for eventuell automatisk døråpner skal plasseres slik at den er tilgjengelig for person i rullestol og slik at sammenstøt med dør unngås.

§ 12-5. Planløsning

- (1) Byggverk skal ha planløsning tilpasset byggverkets funksjon.

- (2) Byggverk skal ha planløsning som gjør det lett å orientere seg.
- (3) Byggverk skal ha utforming slik at fare for skade på person og husdyr ved sammenstøt eller fall unngås.
- (4) Byggverk for publikum skal ha planløsning og fordeling av rom som fører til at flest mulig på en likestilt måte har tilgang til og kan bruke alle deler av byggverket som er åpne for publikum.
- (5) Arbeidsbygning skal ha planløsning og fordeling av rom tilpasset arbeidsplassens behov. Arbeidsbygning skal utformes slik at det er mulig for personer med funksjonsnedsettelse å arbeide i bygningen.

§ 12-6. Kommunikasjonsvei

- (1) Kommunikasjonsvei skal være sikker, hensiktsmessig og brukbar for den ferdsel og transport som forventes.
- (2) Kommunikasjonsvei skal være lett å finne og orientere seg i.
- (3) Nivåforskjell og åpning i gulv skal sikres slik at personer og husdyr ikke utsettes for fare. Nivåforskjell skal være tydelig merket og ha nødvendig belysning.
- (4) Kommunikasjonsvei skal tilgjengelig boenhet skal i tillegg til første til tredje ledd, følgende være oppfylt:
 - a) Kommunikasjonsvei til tilgjengelig boenhet skal være trinnfri.
 - b) Korridor og svalgang skal ha fri bredde på minimum 1,5 m. I lange korridorer skal det avsettes tilstrekkelig areal til at to rullestoler kan passere hverandre. Korte strekninger under 5,0 m, der det ikke er dør, kan ha fri bredde på minimum 1,2 m.
- (5) For byggverk med krav om universell utforming skal i tillegg til første til tredje ledd, følgende være oppfylt:
 - a) Kommunikasjonsvei skal være trinnfri. Stigning skal ikke være større enn 1:20.
 - b) Korridor og svalgang skal ha fri bredde på minimum 1,5 m. I lange korridorer skal det avsettes tilstrekkelig areal til at to rullestoler kan passere hverandre. Korte strekninger under 5,0 m, der det ikke er dør, kan ha fri bredde på minimum 1,2 m.
 - c) Det skal være skilt og merking som gir nødvendig informasjon. Skilt og merking skal være lett å lese og oppfatte. Det skal være nødvendig belysning til å oppnå synlig luminanskontrast på minimum 0,8 mellom tekst og bunnfarge. Skilt og merking skal plasseres tilgjengelig og lett synlig både for sittende og gående. Etasjetall skal være visuelt og taktilt lesbart i alle etasjer.
 - d) Auditiv informasjon skal suppleres med visuell informasjon.
 - e) Blendende motlys skal unngås i kommunikasjonsvei.
 - f) Søyler og lignende skal plasseres slik at de ikke er til hinder i kommunikasjonsvei. For å unngå fare for sammenstøt skal søyler være synlige i forhold til omgivelsene. Søyler og lignende skal ha luminanskontrast på minimum 0,4 til omgivelser eller merkes i to høyder med luminanskontrast på minimum 0,8 til bakgrunnsfarge.
 - g) Ved endring av gangretning skal retningsinformasjon angis dersom det er nødvendig. Repeterende informasjon skal være mest mulig lik i hele bygningen.
 - h) Store rom, der sentrale ganglinjer går på tvers av åpne arealer, skal ha definert gangsoner eller nødvendig ledelinje. Mønstre i gulv som gir villedende retningsinformasjon skal unngås.

§ 12-7. Krav til rom og annet oppholdsareal

- (1) Rom og annet oppholdsareal skal ha utforming tilpasset sin funksjon og ha tilstrekkelig størrelse, romhøyde og plass til fast og løs innredning.
- (2) Tilgjengelig boenhet skal være dimensjonert for rullestol på inngangsplanet. Rom skal ha trinnfri tilgang og snuareal med diameter på minimum 1,5 m. Rom skal utformes slik at rullestolsbruker kan betjene nødvendige funksjoner på en tilfredsstillende måte.
- (3) I tilgjengelig boenhet skal det i rom for varig opphold være fri passasje på 0,9 m til dør og vindu utenfor møbleringssone.
- (4) Rom og annet oppholdsareal i byggverk med krav om universell utforming skal ha
 - a) størrelse, utforming, belysning og lydforhold slik at likestilt deltakelse er mulig
 - b) trinnfri tilgang og snuareal med diameter på minimum 1,5 m. Areal for rullestol skal plasseres slik at rullestolsbruker kan betjene nødvendige funksjoner på en tilfredsstillende måte.
 - c) resepsjon og informasjonstavle sentralt plassert i forhold til hovedatkomst og være lett å finne.
- (5) I byggverk med krav om universell utforming, som har mange rom med samme funksjon, er det tilstrekkelig at 1/10 av rommene er universelt utformet i henhold til bestemmelser i forskriften. Dette gjelder likevel ikke der forutsatt bruk tilsier at flere eller alle rom skal være universelt utformet.

§ 12-8. Entre og garderobe

- (1) Entre/inngang i tilgjengelig boenhet skal ha fri passasje utenfor møbleringssone og plass til snusirkel med diameter 1,5 m for rullestol utenfor dørens slagradius.
- (2) For byggverk med krav om universell utforming skal minst 1/10 av garderobene ha betjeningshøyde på maksimum 1,1 m.

§ 12-9. Bad og toalett

- (1) Boenhet skal ha minst ett bad og toalett der følgende skal være oppfylt:
 - a) Størrelse og planløsning skal være slik at det er fri gulvplass til en snusirkel med diameter på minimum 1,5 m foran toalett, minimum 0,9 m fri gulvplass på den ene siden av toalettet og minimum 0,2 m på den andre siden. Det skal være fri passasjebredde på 0,9 m fram til fri plass ved siden av toalett.
 - b) Det skal være mulighet for trinnfri dusjsone.
 - c) Vegg i dusj og toalettsone skal gi festemulighet for ettermontering av nødvendig utstyr.
- (2) I byggverk med krav om universell utforming skal, i etasjer som har bad og toalett, 1/10 og minst ett av disse være universelt utformet i samsvar med følgende:
 - a) Gulv og vegg skal ha synlig fargekontrast. Fastmontert utstyr skal ha synlig fargekontrast til gulv/vegg.
 - b) Størrelse og planløsning skal være slik at det er fri gulvplass til en snusirkel med diameter på minimum 1,5 m foran toalett og minimum 0,9 m fri gulvplass på begge sider av toalett. Det skal være fri passasjebredde på 0,9 m fram til fri plass ved siden av toalett. Toalett skal ha håndstøtte på begge sider.
 - c) Det skal være tilstrekkelig fri plass under servant.
 - d) Dusjsone skal være trinnfri og minimum 1,6 m x 1,3 m. Dusjhode skal være høyderegulerbart og dusjsone skal ha veggmontert utstyr.

- (3) I arbeidsbygning skal minst ett bad og toalett i hver etasje oppfylle krav i annet ledd.

§ 12-15. Dør, port mv.

- (1) Dør, port og lignende skal være lett å se og bruke og utføres slik at de ikke skader personer, husdyr eller utstyr.
- (2) Bredde og høyde skal tilpasses forventet ferdsel og transport, inklusiv rømning ved brann, og skal minst oppfylle følgende:
- a) Inngangsdør og dør i kommunikasjonsvei skal ha fri bredde minimum 0,9 m. I byggverk beregnet for mange personer skal fri bredde være minimum 1,2 m.
 - b) Dør internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m.
 - c) Dør internt i byggverk med krav om universell utforming skal ha fri bredde på minimum 0,9 m.
 - d) Dør skal ha fri høyde minimum 2,0 m.
- (3) I byggverk med krav om universell utforming gjelder i tillegg til første og annet ledd følgende:
- a) Dør skal være synlig i forhold til omliggende vegger. Luminanskontrasten skal være på minimum 0,4. Tilsvarende gjelder også for heis og løfteplattform.
 - b) Dør som er beregnet for manuell åpning skal kunne åpnes med åpningskraft på maksimum 20 N.
 - c) Dørråpner for automatiske dører skal monteres utenfor dørens slagradius. Den skal være godt synlig og være plassert med betjeningshøyde mellom 0,8 m og 1,1 m over gulv. Avstand fra innvendig hjørne skal være minimum 0,5 m.
 - d) Terskelhøyde skal være maksimum 25 mm. Terskel skal være avfaset.
 - e) Ved sidehengslede dører skal det være minimum 0,5 m fri sideplass ved låskant på dørens hengselsside og minimum 0,3 m på dørens karmside. Ved skyvedører er det tilstrekkelig med fri sideplass på 0,3 m på begge sider.
- (4) I bygning med krav om tilgjengelig boenhet gjelder første til tredje ledd, med unntak av tredje ledd bokstav a.

§ 12-16. Trapp

- (1) Trapp skal være lett og sikker å gå i. Bredde og høyde i trapp skal tilpasses forventet ferdsel og transport, herunder rømning ved brann. Følgende skal minst være oppfylt:
- a) Trapp skal ha sikker avgrensing og ha håndlist på begge sider.
 - b) Trapp skal ha jevn stigning og samme høyde på opptrinn i hele trappens lengde.
 - c) Trapp med rette løp skal ha samme dybde på inntrinn. Inntrinn i ganglinjen skal være minimum 0,25 m.
 - d) Repos skal ha tilstrekkelig størrelse til å stanse fall. Det skal være repos ved høydeforskjell på mer enn 3,3 m.
 - e) Trapperom skal ha god belysning slik at trappetrinn er synlige. Inntrinn skal ha sklisikker overflate.
 - f) Fri bredde i trapp skal være minimum 0,9 m og fri høyde minimum 2,1 m. Trapp internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m og fri høyde på minimum 2,0 m.
 - g) Trapp som ikke har rette løp, skal ha effektiv bredde tilsvarende trapp med rette løp. For svingt trapp skal inntrinn i indre ganglinje være minimum 0,15 m.
- (2) For hovedtrapp som betjener mer enn én boenhet gjelder i tillegg til første ledd, følgende:
- a) Fri bredde skal være minimum 1,1 m og fri høyde skal være minimum 2,1 m.
 - b) Håndlist skal være i to høyder på begge sider med overkant henholdsvis 0,9 m og 0,7 m over inntrinnets forkant. Håndlist skal føres utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning. Håndlist skal følge trappeløpet, også rundt repos.

- c) Inntrinn skal markeres slik at det oppnås luminanskontrast 0,8 i forhold til trinnfarge. Markering på inntrinn skal være i hele trinnets bredde i maksimum 40 mm dybde.
 - d) Dybde på repos fra trinnforkant eller fra rekkverk til motstående vegg skal være minimum 1,5 m.
- (3) I byggverk med krav om universell utforming gjelder i tillegg til krav i første og annet ledd, følgende:
- a) Hovedtrapp skal ha fri bredde på minimum 1,2 m.
 - b) Håndlist skal ha et tilnærmet rundt tverrsnitt med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge. Ved begynnelse av hver etasje skal etasjeangivelse markeres taktilt på håndløperens underside. Håndlist skal føres 0,3 m utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning.
 - c) Det skal være et farefelt foran øverste trappetrinn og et oppmerksomhetsfelt foran nederste trinn i hele trappens bredde. Feltene skal være taktilt og visuelt merket med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge.

§ 12-17. Rekkverk

- (1) Rekkverk skal ha høyde og utforming som sikrer mot fall og sammenstøt. Rekkverk skal utformes slik at klatring forhindres.
- (2) Høyde på rekkverk i trapper og ramper skal være minimum 0,9 m. Høyde på rekkverk ved balkonger, tribuner, passasjer og lignende skal være minimum 1,0 m. Der høydeforskjellen er mer enn 10,0 m over terreng, skal rekkverkshøyde være minimum 1,2 m.
- (3) Håndlist på rekkverk skal være i høyde 0,9 m over gulv/trinn.
- (4) Åpninger i rekkverk skal inntil en høyde på 0,75 m være maksimum 0,10 m. Horisontal avstand mellom bygningsdel og utenpåliggende rekkverk skal være maksimum 0,05 m.
- (5) For bygning med krav om tilgjengelig boenhet og byggverk med krav om universell utforming og skal håndlist ha et tilnærmet rundt tverrsnitt og være synlig med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge.

§ 12-18. Rampe

- (1) Rampe skal ha bredde tilpasset forventet transport. Minimum bredde skal være 0,9 m.
- (2) Rampe skal ha jevnt og sklisikkert dekke og stigning maksimum 1:20. For strekning under 3,0 m kan stigningen være maksimum 1:12. For hver 0,6 m høydeforskjell skal det være et horisontalt hvileplan med lengde minimum 1,5 m.
- (3) Rampe skal ha håndlister på begge sider i to høyder, 0,7 m og 0,9 m over dekke. Håndlist skal ha kontrast til vegg og rekkverk.
- (4) Rampens begynnelse skal være markert i hele rampens bredde med luminanskontrast på minimum 0,8 m mellom markering og bakgrunn. Tilsvarende gjelder for rullebånd og rullende fortau.

§ 12-19. Leider

Leider eller stige som benyttes til adkomst for byggverkets drift skal ha en utførelse som hindrer fall og være sikret mot bruk av barn og uvedkommende.

§ 12-20. Vindu og andre glassfelt

- (1) Vindu og andre glassfelt som ved knusing kan volde skade på person eller husdyr, skal ikke benyttes med mindre det er foretatt sikring mot fare ved sammenstøt eller fall. Sikring kan utføres ved brystning eller avskjerming med høyde minimum 0,8 m opp til glassfelt, eller bruk av personsikkerhetsrute.
- (2) Glassfelt og glassdør i kommunikasjonsvei skal ha personsikkerhetsrute dersom det ikke avskjermes på annen måte.
- (3) Glassfelt i kommunikasjonsvei der det kan være fare for sammenstøt, skal være kontrastmerket med glassmarkør synlig fra begge sider i to høyder med senter 0,9 m og 1,5 m over ferdig gulv. Mønster i glassmarkør i dør skal være forskjellig fra glassmarkør i glassfelt.
- (4) Vindu i byggverk der barn kan oppholde seg skal ha barnesikring fra og med andre etasje.
- (5) Renhold og vedlikehold av vindu og andre glassfelt skal kunne utføres uten fare.

§ 12-21. Skilt, styrings- og betjeningspanel, håndtak, armaturer mv.

- (1) Skilt, styrings- og betjeningspanel, håndtak, armaturer mv. skal være enkle å forstå og betjene.
- (2) Informasjon skal være lett å lese og oppfatte. Det skal være synlig kontrast mellom tekst og bakgrunn. Viktig informasjon skal være tilgjengelig med tekst og lyd eller punktskrift.
- (3) For bygning med krav om tilgjengelig boenhet og byggverk med krav om universell utforming, gjelder følgende:
 - a) Betjeningspanel skal være plassert med betjeningshøyde mellom 0,8 m og 1,1 m over ferdig gulv. Stikkontakter skal monteres minimum 0,5 m fra hjørne.
 - b) Håndtak skal være plassert med betjeningshøyde mellom 0,8 m og 1,1 m, være utformet med funksjonelt grep og ha en betjeningskraft slik at de enkle å bruke.
 - c) Armatur på servant og i dusj skal ha ettgrepshendel. Armatur i dusj skal i tillegg ha termostat. Dette gjelder ikke for bygning med krav om tilgjengelig boenhet.
 - d) Der det etter forskriften skal være åpningsbare vinduer skal minst ett kunne betjenes med en hånd. Hendel skal kreve liten betjeningskraft og være plassert slik at den kan nås fra sittende stilling. Dette gjelder ikke for byggverk for publikum.

Veileder til TEK 10 om "Tilgjengelig boenhet"

§ 12-2. Krav om tilgjengelig boenhet

Boenhet i bygning med krav om heis skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse slik det følger av bestemmelser i forskriften. For boenhet med alle hovedfunksjoner på bygningens inngangsplan gjelder tilsvarende for inngangsplanet. Med hovedfunksjoner menes stue, kjøkken, soverom, bad og toalett.

Veiledning til bestemmelsen

For å oppnå en reell økning i antall tilgjengelige boenheter stilles det krav om tilgjengelighet for ulike typer boenheter, men ikke for alle. Krav om at boenhet skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse gjelder for:

- boenhet i bygning der det er krav om heis.
- bygning der det ikke er krav om heis, eksempelvis i småhus som enebolig og rekkehus, der hovedfunksjonene stue, kjøkken, soverom, bad og toalett er samlet på bygningens

inngangsplan. Kravet til tilgjengelighet gjelder kun rom på inngangsplanet. Har boenheten rom i andre etasje, vil disse ikke være omfattet av tilgjengelighetskravet. Å benevne flere rom på inngangsplanet for stue eller arbeidsrom istedenfor soverom på tegningsgrunnlaget, vil ikke være grunnlag for å unngå kravene til tilgjengelighet.

Bygning kan være utformet slik at det kun for deler av bygningen vil være krav om heis. Eksempelvis kan en fløy av en bygning ha fem etasjer mens en annen fløy kun har to etasjer. I et slikt tilfelle vil det være krav om tilgjengelig boenhet i den fløyen der det er krav om heis. For boenhet i den del av bygningen hvor det ikke kreves heis, gjelder kravet om tilgjengelighet kun for boenhet der alle hovedfunksjonene er på bygningens inngangsplan.

Kravet må ses i sammenheng med § 8-6, krav til trinnfri atkomst til bygning med boenhet, og § 12-4 annet ledd, krav til trinnfritt inngangsparti for bygning med krav om tilgjengelig boenhet. For bygning med to boenheter over hverandre gjelder ikke kravet om tilgjengelighet for boenhet i andre etasje dersom bygningens hovedinngangsdør er i første etasje. I kupert terreng kan det imidlertid gjennom god detaljplanlegging av et boligområde oppnås atkomst med hovedinngangsdør for boenhet i både første og andre etasje.

Anbefalinger

Det anbefales at flest mulig boenheter blir prosjektert og utført slik at de er tilgjengelig for flest mulig. For boenheter som har tilstrekkelig areal for en god planløsning med alle hovedfunksjoner på inngangsplanet, bør denne utformes slik at den blir tilgjengelig.

Henvisninger

- Utvalg av referansestandarder fra Standard Norge
- Anvisninger i Byggforskserien fra SINTEF Byggforsk

Referanser

Plan- og bygningsloven juli 2010

Teknisk forskrift 2010

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, DTL

Lov og forskrift om offentlige anskaffelser

K5 – opplæringsprogram i universell utforming

Regjeringens nasjonal handlingsplan for økt tilgjengelighet

Regjeringen.no, Rikspolitiske retningslinjer for universell utforming

St meld nr 29 (1996-97) Regional planlegging og regionalpolitikk

St meld nr 8 (1998-99) Handlingsplan for funksjonshemmede 1998-2001.

FN konvensjonen

NOU 2009-14

NS 11001 - Universell utforming av byggverk. Den konkretiserer universell utforming, og er i samsvar med

Rundskriv T-5/99 B er en oppfølging av Stortingsmelding

Regjeringen.no, Klarere teknisk krav til universell utforming

NOU 2005; likeverd og tilgjengelighet

Veileder IS 1346, Universell utforming i offentlige anskaffelser

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Hvem trenger universell utforming?, Statens Helsedirektorat

Miljøverndepartementets temarapport om begrepsavklaring for universell utforming

Kommunal- og regionaldepartementet, "Universell utforming og tilgjengelighet i bygg

2.3. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på bygninger

Tilgjengelighet	Universell utforming
§ 12-2. Krav om <i>tilgjengelig</i> boenhet Boenhet i bygning med krav om heis skal være tilgjengelig for personer med funksjonsnedsettelse slik det følger av bestemmelser i forskriften. For boenhet med alle hovedfunksjoner på bygningens inngangsplan gjelder tilsvarende for inngangsplanet. Med hovedfunksjoner menes stue, kjøkken, soverom, bad og toalett.	§ 12-1. Krav om <i>universell utforming</i> av byggverk Byggverk for publikum og arbeidsbygning skal være universelt utformet slik det følger av bestemmelser i forskriften, med mindre byggverket eller del av byggverket etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse.
§ 12-4. Inngangsparti Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-4. Inngangsparti Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming
§ 12-5. Planløsning (1) Byggverk skal ha planløsning tilpasset byggverkets funksjon. (2) Byggverk skal ha planløsning som gjør det lett å orientere seg. (3) Byggverk skal ha utforming slik at fare for skade på person og husdyr ved sammenstøt eller fall unngås.	§ 12-5. Planløsning (1) Byggverk skal ha planløsning tilpasset byggverkets funksjon. (2) Byggverk skal ha planløsning som gjør det lett å orientere seg. (3) Byggverk skal ha utforming slik at fare for skade på person og husdyr ved sammenstøt eller fall unngås. (4) Byggverk for publikum skal ha planløsning og fordeling av rom som fører til at flest mulig på en likestilt måte har tilgang til og kan bruke alle deler av byggverket som er åpne for publikum. (5) Arbeidsbygning skal ha planløsning og fordeling av rom tilpasset arbeidsplassens behov. Arbeidsbygning skal utformes slik at det er mulig for personer med funksjonsnedsettelse å arbeide i bygningen.
§ 12-6. Kommunikasjonsvei (1) Kommunikasjonsvei skal være sikker, hensiktsmessig og brukbar for den ferdsel og transport som forventes. (2) Kommunikasjonsvei skal være lett å finne og orientere seg i. (3) Nivåforskjell og åpning i gulv skal sikres slik at personer og husdyr ikke utsettes for fare.	§ 12-6. Kommunikasjonsvei (1) Kommunikasjonsvei skal være sikker, hensiktsmessig og brukbar for den ferdsel og transport som forventes. (2) Kommunikasjonsvei skal være lett å finne og orientere seg i. (3) Nivåforskjell og åpning i gulv skal sikres slik at personer og husdyr ikke utsettes for fare.

Nivåforskjell skal være tydelig merket og ha nødvendig belysning. (4) For bygning med krav til tilgjengelig boenhet skal i tillegg til første til tredje ledd, følgende være oppfylt: a) Kommunikasjonsvei til tilgjengelig boenhet skal være trinnfri. b) Korridor og svalgang skal ha fri bredde på minimum 1,5 m. I lange korridorer skal det avsettes tilstrekkelig areal til at to rullestoler kan passere hverandre. Korte strekninger under 5,0 m, der det ikke er dør, kan ha fri bredde på minimum 1,2 m.	Nivåforskjell skal være tydelig merket og ha nødvendig belysning. (5) For byggverk med krav om universell utforming skal i tillegg til første til tredje ledd, følgende være oppfylt: a) Kommunikasjonsvei skal være trinnfri. Stigning skal ikke være større enn 1:20. b) Korridor og svalgang skal ha fri bredde på minimum 1,5 m. I lange korridorer skal det avsettes tilstrekkelig areal til at to rullestoler kan passere hverandre. Korte strekninger under 5,0 m, der det ikke er dør, kan ha fri bredde på minimum 1,2 m. c) Det skal være skilt og merking som gir nødvendig informasjon. Skilt og merking skal være lett å lese og oppfatte. Det skal være nødvendig belysning til å oppnå synlig luminanskontrast på minimum 0,8 mellom tekst og bunnfarge. Skilt og merking skal plasseres tilgjengelig og lett synlig både for sittende og gående. Etasjetall skal være visuelt og taktilt lesbart i alle etasjer. d) Auditiv informasjon skal suppleres med visuell informasjon. e) Blendende motlys skal unngås i kommunikasjonsvei. f) Søyler og lignende skal plasseres slik at de ikke er til hinder i kommunikasjonsvei. For å unngå fare for sammenstøt skal søyler være synlige i forhold til omgivelsene. Søyler og lignende skal ha luminanskontrast på minimum 0,4 til omgivelser eller merkes i to høyder med luminanskontrast på minimum 0,8 til bakgrunnsfarge. g) Ved endring av gangretning skal retningsinformasjon angis dersom det er nødvendig. Repeterende informasjon skal være mest mulig lik i hele bygningen. h) Store rom, der sentrale ganglinjer går på tvers av åpne arealer, skal ha definert gangsone eller nødvendig ledelinje. Mønstre i gulv som gir villedende retningsinformasjon skal unngås.
--	--

§ 12-7. Krav til rom og annet oppholdsareal (1) Rom og annet oppholdsareal skal ha utforming tilpasset sin funksjon og ha tilstrekkelig størrelse, romhøyde og plass til fast og løs innredning. (2) Tilgjengelig boenhet skal være dimensjonert for rullestol på inngangsplanet. Rom skal ha trinnfri tilgang og snuareal med diameter på minimum 1,5 m. Rom skal utformes slik at rullestolsbruker kan betjene nødvendige funksjoner på en tilfredsstillende måte. (3) I tilgjengelig boenhet skal det i rom for varig opphold være fri passasje på 0,9 m til dør og vindu utenfor møbleringssone.	§ 12-7. Krav til rom og annet oppholdsareal (1) Rom og annet oppholdsareal skal ha utforming tilpasset sin funksjon og ha tilstrekkelig størrelse, romhøyde og plass til fast og løs innredning. (2) Tilgjengelig boenhet skal være dimensjonert for rullestol på inngangsplanet. Rom skal ha trinnfri tilgang og snuareal med diameter på minimum 1,5 m. Rom skal utformes slik at rullestolsbruker kan betjene nødvendige funksjoner på en tilfredsstillende måte. (3) I tilgjengelig boenhet skal det i rom for varig opphold være fri passasje på 0,9 m til dør og vindu utenfor møbleringssone. (4) Rom og annet oppholdsareal i byggverk med krav om universell utforming skal ha a) størrelse, utforming, belysning og lydforhold slik at likestilt deltakelse er mulig b) trinnfri tilgang og snuareal med diameter på minimum 1,5 m. Areal for rullestol skal plasseres slik at rullestolsbruker kan betjene nødvendige funksjoner på en tilfredsstillende måte. c) resepsjon og informasjonstavle sentralt plassert i forhold til hovedatkomst og være lett å finne. (5) I byggverk med krav om universell utforming, som har mange rom med samme funksjon, er det tilstrekkelig at 1/10 av rommene er universelt utformet i henhold til bestemmelser i forskriften. Dette gjelder likevel ikke der forutsatt bruk tilsier at flere eller alle rom skal være universelt utformet.
§ 12-8. Entre og garderobe (1) Entre/inngang i tilgjengelig boenhet skal ha fri passasje utenfor møbleringssone og plass til snusirkel med diameter 1,5 m for rullestol utenfor dørens slagradius.	§ 12-8. Entre og garderobe (1) Entre/inngang i tilgjengelig boenhet skal ha fri passasje utenfor møbleringssone og plass til snusirkel med diameter 1,5 m for rullestol utenfor dørens slagradius. (2) For byggverk med krav om universell utforming skal minst 1/10 av garderobene ha betjeningshøyde på maksimum 1,1 m.
§ 12-9. Bad og toalett (1) Boenhet skal ha minst ett bad og toalett der	§ 12-9. Bad og toalett (1) Boenhet skal ha minst ett bad og toalett der

følgende skal være oppfylt: a) Størrelse og planløsning skal være slik at det er fri gulvplass til en snusirkel med diameter på minimum 1,5 m foran toalett, minimum 0,9 m fri gulvplass på den ene siden av toalettet og minimum 0,2 m på den andre siden. Det skal være fri passasjebredde på 0,9 m fram til fri plass ved siden av toalett. b) Det skal være mulighet for trinnfri dusjsone. c) Vegg i dusj og toalettsone skal gi festemulighet for ettermontering av nødvendig utstyr.	følgende skal være oppfylt: a) Størrelse og planløsning skal være slik at det er fri gulvplass til en snusirkel med diameter på minimum 1,5 m foran toalett, minimum 0,9 m fri gulvplass på den ene siden av toalettet og minimum 0,2 m på den andre siden. Det skal være fri passasjebredde på 0,9 m fram til fri plass ved siden av toalett. b) Det skal være mulighet for trinnfri dusjsone. c) Vegg i dusj og toalettsone skal gi festemulighet for ettermontering av nødvendig utstyr. (2) I byggverk med krav om universell utforming skal, i etasjer som har bad og toalett, 1/10 og minst ett av disse være universelt utformet i samsvar med følgende: a) Gulv og vegg skal ha synlig fargekontrast. Fastmontert utstyr skal ha synlig fargekontrast til gulv/vegg. b) Størrelse og planløsning skal være slik at det er fri gulvplass til en snusirkel med diameter på minimum 1,5 m foran toalett og minimum 0,9 m fri gulvplass på begge sider av toalett. Det skal være fri passasjebredde på 0,9 m fram til fri plass ved siden av toalett. Toalett skal ha håndstøtte på begge sider. c) Det skal være tilstrekkelig fri plass under servant. d) Dusjsone skal være trinnfri og minimum 1,6 m x 1,3 m. Dusjhode skal være høyderegulerbart og dusjsone skal ha veggmontert utstyr. (3) I arbeidsbygning skal minst ett bad og toalett i hver etasje oppfylle krav i annet ledd.
§ 12-4. Inngangsparti Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-4. Inngangsparti Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming
§ 12-11. Balkong og terrasse mv. Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-11. Balkong og terrasse mv. Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming

§ 12-12. Avfallssystem og kildesortering Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-12. Avfallssystem og kildesortering Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming
§ 12-13. Badstue, kjølerom og fryserom (1) Dør i badstue, kjølerom og fryserom skal slå ut og skal kunne åpnes fra innsiden uten bruk av nøkkel.	§ 12-13. Badstue, kjølerom og fryserom (1) Dør i badstue, kjølerom og fryserom skal slå ut og skal kunne åpnes fra innsiden uten bruk av nøkkel. (2) I byggverk med krav om universell utforming skal badstue ha fri plass foran benk på 1,5 m.
Bygningsdeler	
§ 12-15. Dør, port mv. (1) Dør, port og lignende skal være lett å se og bruke og utføres slik at de ikke skader personer, husdyr eller utstyr. (2) Bredde og høyde skal tilpasses forventet ferdsel og transport, inklusiv rømning ved brann, og skal minst oppfylle følgende: a) Inngangsdør og dør i kommunikasjonsvei skal ha fri bredde minimum 0,9 m. I byggverk beregnet for mange personer skal fri bredde være minimum 1,2 m. b) Dør internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m. c) Dør internt i byggverk med krav om universell utforming skal ha fri bredde på minimum 0,9 m. d) Dør skal ha fri høyde minimum 2,0 m. (3) I byggverk med krav om tilgjengelig boenhet gjelder i tillegg til første og annet ledd følgende: b) Dør som er beregnet for manuell åpning skal kunne åpnes med åpningskraft på maksimum 20 N. c) Døråpner for automatiske dører skal monteres utenfor dørens slagradius. Den skal være godt synlig og være plassert med betjeningshøyde mellom 0,8 m og 1,1 m over gulv. Avstand fra innvendig hjørne skal være minimum 0,5 m.	§ 12-15. Dør, port mv. (1) Dør, port og lignende skal være lett å se og bruke og utføres slik at de ikke skader personer, husdyr eller utstyr. (2) Bredde og høyde skal tilpasses forventet ferdsel og transport, inklusiv rømning ved brann, og skal minst oppfylle følgende: a) Inngangsdør og dør i kommunikasjonsvei skal ha fri bredde minimum 0,9 m. I byggverk beregnet for mange personer skal fri bredde være minimum 1,2 m. b) Dør internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m. c) Dør internt i byggverk med krav om universell utforming skal ha fri bredde på minimum 0,9 m. d) Dør skal ha fri høyde minimum 2,0 m. (3) I byggverk med krav om universell utforming gjelder i tillegg til første og annet ledd følgende: a) Dør skal være synlig i forhold til omliggende vegger. Luminanskontrasten skal være på minimum 0,4. Tilsvarende gjelder også for heis og løfteplattform. b) Dør som er beregnet for manuell åpning skal kunne åpnes med åpningskraft på maksimum 20 N. c) Døråpner for automatiske dører skal monteres utenfor dørens slagradius. Den skal være godt

d) Terskelhøyde skal være maksimum 25 mm. Terskel skal være avfaset. e) Ved sidehengslede dører skal det være minimum 0,5 m fri sideplass ved låskant på dørens hengselsside og minimum 0,3 m på dørens karmside. Ved skyvedører er det tilstrekkelig med fri sideplass på 0,3 m på begge sider.	synlig og være plassert med betjeningshøyde mellom 0,8 m og 1,1 m over gulv. Avstand fra innvendig hjørne skal være minimum 0,5 m. d) Terskelhøyde skal være maksimum 25 mm. Terskel skal være avfaset. e) Ved sidehengslede dører skal det være minimum 0,5 m fri sideplass ved låskant på dørens hengselsside og minimum 0,3 m på dørens karmside. Ved skyvedører er det tilstrekkelig med fri sideplass på 0,3 m på begge sider.
§ 12-16. Trapp (1) Trapp skal være lett og sikker å gå i. Bredde og høyde i trapp skal tilpasses forventet ferdsel og transport, herunder rømning ved brann. Følgende skal minst være oppfylt: a) Trapp skal ha sikker avgrensing og ha håndlist på begge sider. b) Trapp skal ha jevn stigning og samme høyde på opptrinn i hele trappens lengde. c) Trapp med rette løp skal ha samme dybde på inntrinn. Inntrinn i ganglinjen skal være minimum 0,25 m. d) Repos skal ha tilstrekkelig størrelse til å stanse fall. Det skal være repos ved høydeforskjell på mer enn 3,3 m. e) Trapperom skal ha god belysning slik at trappetrinn er synlige. Inntrinn skal ha sklisikker overflate. f) Fri bredde i trapp skal være minimum 0,9 m og fri høyde minimum 2,1 m. Trapp internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m og fri høyde på minimum 2,0 m. g) Trapp som ikke har rette løp, skal ha effektiv bredde tilsvarende trapp med rette løp. For svingt trapp skal inntrinn i indre ganglinje være minimum 0,15 m. (2) For hovedtrapp som betjener mer enn én boenhet gjelder i tillegg til første ledd, følgende: a) Fri bredde skal være minimum 1,1 m og fri høyde skal være minimum 2,1 m.	§ 12-16. Trapp (1) Trapp skal være lett og sikker å gå i. Bredde og høyde i trapp skal tilpasses forventet ferdsel og transport, herunder rømning ved brann. Følgende skal minst være oppfylt: a) Trapp skal ha sikker avgrensing og ha håndlist på begge sider. b) Trapp skal ha jevn stigning og samme høyde på opptrinn i hele trappens lengde. c) Trapp med rette løp skal ha samme dybde på inntrinn. Inntrinn i ganglinjen skal være minimum 0,25 m. d) Repos skal ha tilstrekkelig størrelse til å stanse fall. Det skal være repos ved høydeforskjell på mer enn 3,3 m. e) Trapperom skal ha god belysning slik at trappetrinn er synlige. Inntrinn skal ha sklisikker overflate. f) Fri bredde i trapp skal være minimum 0,9 m og fri høyde minimum 2,1 m. Trapp internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m og fri høyde på minimum 2,0 m. g) Trapp som ikke har rette løp, skal ha effektiv bredde tilsvarende trapp med rette løp. For svingt trapp skal inntrinn i indre ganglinje være minimum 0,15 m. (2) For hovedtrapp som betjener mer enn én boenhet gjelder i tillegg til første ledd, følgende: a) Fri bredde skal være minimum 1,1 m og fri høyde skal være minimum 2,1 m.

b) Håndlist skal være i to høyder på begge sider med overkant henholdsvis 0,9 m og 0,7 m over inntrinnets forkant. Håndlist skal føres utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning. Håndlist skal følge trappeløpet, også rundt repos. c) Inntrinn skal markeres slik at det oppnås luminanskontrast 0,8 i forhold til trinnfarge. Markering på inntrinn skal være i hele trinnets bredde i maksimum 40 mm dybde. d) Dybde på repos fra trinnforkant eller fra rekkverk til motstående vegg skal være minimum 1,5 m.	b) Håndlist skal være i to høyder på begge sider med overkant henholdsvis 0,9 m og 0,7 m over inntrinnets forkant. Håndlist skal føres utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning. Håndlist skal følge trappeløpet, også rundt repos. c) Inntrinn skal markeres slik at det oppnås luminanskontrast 0,8 i forhold til trinnfarge. Markering på inntrinn skal være i hele trinnets bredde i maksimum 40 mm dybde. d) Dybde på repos fra trinnforkant eller fra rekkverk til motstående vegg skal være minimum 1,5 m. (3) I byggverk med krav om universell utforming gjelder i tillegg til krav i første og annet ledd, følgende: a) Hovedtrapp skal ha fri bredde på minimum 1,2 m. b) Håndlist skal ha et tilnærmet rundt tverrsnitt med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge. Ved begynnelse av hver etasje skal etasjeangivelse markeres taktilt på håndløperens underside. Håndlist skal føres 0,3 m utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning. c) Det skal være et farefelt foran øverste trappetrinn og et oppmerksomhetsfelt foran nederste trinn i hele trappens bredde. Feltene skal være taktilt og visuelt merket med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge.
§ 12-17. Rekkverk Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-17. Rekkverk <i>Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming</i>
§ 12-18. Rampe Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-18. Rampe <i>Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming</i>
§ 12-19. Leider Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 12-19. Leider <i>Likt for bygning med krav om tilgjengelighet og universell utforming</i>
§ 12-20. Vindu og andre glassfelt	§ 12-20. Vindu og andre glassfelt

2.4. Forskjellene på "tilgjengelighet" og "universell utforming" på uteområder

§ 8-1. Uteareal

Uteareal skal ha tilstrekkelig egnethet og utforming etter sin funksjon. Med uteareal menes opparbeidet atkomst, parkeringsareal, uteoppholdsareal i tilknytning til byggverk og uteoppholdsareal for allmennheten.

Tilgjengelighet	Universell utforming
	§ 8-2. Uteareal med krav om universell utforming (1) Følgende uteareal skal være universelt utformet slik det følger av bestemmelser i forskriften: a) uteareal for allmennheten b) felles uteareal for større boligområde c) uteareal for boligbygning med krav om heis d) uteareal for byggverk for publikum e) uteareal for arbeidsbygning. (2) Første ledd gjelder ikke der uteareal eller del av uteareal etter sin funksjon er uegnet for personer med funksjonsnedsettelse.
§ 8-3. Plassering av byggverk Likt for uteområder med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 8-3. Plassering av byggverk Likt for uteområder med krav om tilgjengelighet og universell utforming
§ 8-4. Uteoppholdsareal (1) Uteoppholdsareal skal etter sin funksjon være egnet for rekreasjon, lek og aktiviteter for ulike aldersgrupper. (2) Uteoppholdsareal skal plasseres og utformes slik at god kvalitet oppnås, herunder i forhold til sol- og lysforhold, støy- og annen miljøbelastning. (3) Uteoppholdsareal skal utformes slik at fare for personer unngås. Lekearealer skal avskjermes mot trafikk. Nivåforskjeller skal sikres slik at fallskader forebygges. (4) Byggverk skal etter sin funksjon ha tilstrekkelig uteoppholdsareal.	§ 8-4. Uteoppholdsareal (1) Uteoppholdsareal skal etter sin funksjon være egnet for rekreasjon, lek og aktiviteter for ulike aldersgrupper. (2) Uteoppholdsareal skal plasseres og utformes slik at god kvalitet oppnås, herunder i forhold til sol- og lysforhold, støy- og annen miljøbelastning. (3) Uteoppholdsareal skal utformes slik at fare for personer unngås. Lekearealer skal avskjermes mot trafikk. Nivåforskjeller skal sikres slik at fallskader forebygges. (4) Byggverk skal etter sin funksjon ha tilstrekkelig uteoppholdsareal. (5) For uteoppholdsareal med krav om universell utforming gjelder i tillegg følgende: a) Opparbeidet areal avsatt til lek og rekreasjon skal ha et horisontalt felt med

(4) Uteareal for allmennheten skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket	(3) Bygning med boenhet med krav om heis og byggverk med krav om universell utforming skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) I byggverk med parkeringsplasser skal disse være plassert nær heis. c) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket. (4) Uteareal for allmennheten skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket.
§ 8-10. Trapp i uteareal (1) Trapp i uteareal skal være lett og sikker å gå i.	§ 8-10. Trapp i uteareal (1) Trapp i uteareal skal være lett og sikker å gå i. (2) Trapp i uteareal med krav om universell utforming skal i tillegg ha a) jevn stigning og samme høyde på opptrinn b) rekkverk med håndlist på begge sider som følger hele trappeløpet og avsluttes etter første og siste trinn med avrundet kant c) taktilt og visuelt farefelt foran øverste trinn, oppmerksomhetsfelt foran og inntil nederste trinn og synlig kontrastmarkert trappeforkant på øvrige trinn

d) nødvendig belysning. (4) Gangatkomst til bygning med krav til tilgjengelig boenhet skal ha fri bredde på minimum 1,6 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m.	med krav om heis og byggverk med krav om universell utforming skal i tillegg ha a) fri bredde minimum 1,8 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m. Tverrfall skal være maksimum 2 % b) fast og sklisikkert dekke c) visuell og taktil avgrensing d) nødvendig belysning. (4) Gangatkomst til bygning med krav til tilgjengelig boenhet skal ha fri bredde på minimum 1,6 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m.
	§ 8-7. Gangatkomst til uteoppholdsareal med krav om universell utforming Gangatkomst til uteoppholdsareal med krav om universell utforming skal være trinnfri og ikke ha større stigning enn 1:20. For kortere strekning inntil 3,0 m kan stigning være maksimum 1:12. For hver 0,6 m høydeforskjell skal det være hvileplan på minimum 1,6 m x 1,6 m. Der det er flere uteoppholdsareal med samme funksjon, skal minst ett av disse ha gangatkomst som oppfyller kravene. Øvrig gangatkomst skal ha stigning maksimum 1:10. Dersom terrenget er for bratt til at kravet om stigning på 1:20 kan oppnås, skal stigningen være maksimum 1:10. I tillegg gjelder følgende: a) Fri bredde skal være minimum 1,8 m. For kortere strekning kan fri bredde være minimum 1,4 m. Tverrfall skal være maksimum 2 %. b) Det skal være fast og sklisikkert dekke og visuell og taktil avgrensing.
§ 8-8. Kjøreatkomst Likt for uteområder med krav om tilgjengelighet og universell utforming	§ 8-8. Kjøreatkomst Likt for uteområder med krav om tilgjengelighet og universell utforming
§ 8-9. Parkerings- og annen oppstillingsplass (1) Byggverk skal ha nødvendig parkerings- og oppstillingsplass tilpasset byggverkets funksjon. (2) Byggverk skal ha tilstrekkelig oppstillingsplass for forutsatt vareleveranse **** (se pkt 3) a-b-c om boenhet med krav til heis	§ 8-8. Kjøreatkomst Byggverk skal ha tilfredsstillende kjøreatkomst tilpasset byggverkets funksjon. § 8-9. Parkerings- og annen oppstillingsplass (1) Byggverk skal ha nødvendig parkerings- og oppstillingsplass tilpasset byggverkets funksjon. (2) Byggverk skal ha tilstrekkelig oppstillingsplass for forutsatt vareleveranse.

(4) Uteareal for allmennheten skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket	(3) Bygning med boenhet med krav om heis og byggverk med krav om universell utforming skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) I byggverk med parkeringsplasser skal disse være plassert nær heis. c) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket. (4) Uteareal for allmennheten skal ha tilstrekkelig antall parkeringsplasser for forflytningshemmede og tilstrekkelig annen oppstillingsplass for rullestol, barnevogn mv. For parkeringsplassene gjelder følgende: a) Parkeringsplass skal være nær hovedinngang. b) Parkeringsplass skal ha tilfredsstillende belysning og være tydelig skiltet og merket.
§ 8-10. Trapp i uteareal (1) Trapp i uteareal skal være lett og sikker å gå i.	§ 8-10. Trapp i uteareal (1) Trapp i uteareal skal være lett og sikker å gå i. (2) Trapp i uteareal med krav om universell utforming skal i tillegg ha a) jevn stigning og samme høyde på opptrinn b) rekkverk med håndlist på begge sider som følger hele trappeløpet og avsluttes etter første og siste trinn med avrundet kant c) taktilt og visuelt farefelt foran øverste trinn, oppmerksomhetsfelt foran og inntil nederste trinn og synlig kontrastmarkert trappeforkant på øvrige trinn

Notater: